БАРЫ ДА УЬЛКЕЛЕНИ ПРОЛЕТАРЛАРЫ, БИРЛЕШИГИЗ!

ЛЕНИН ЁЛУ

КПСС-ни ОБКОМУНУ, ДАГЪЫСТАН АССР-ни ОЬР СОВЕТИНИ ВА МИНИСТРЛЕР СОВЕТИНИ ОРГАНЫ
ОРГАН ОБКОМА КПСС, ВЕРХОВНОГО СОВЕТА И СОВЕТА МИНИСТРОВ ДАГЕСТАНСКОЙ АССР

ЛЕНИНСКИЙ ПУТЬ

1918-нчи йылны апрель айындан башлап чыгъарыла

ХАМИСГЮН
8
ФЕВРАЛЬ
1990

№ 17 (10503)

Багъасы 3 капек

ЛЕНИН АЯНЛЫКЪНЫ ГЬАКЪЫНДА

Аянлыкъ, генг кюйдеги демократлашдырыв, сёзлени ва ишлени бирлиги болмай туруп, бизин яшавубузну бары да якъларын янгыртып къурмагъа бажарылмай.

«В. И. Ленин аянлыкъны гьакъында» деген китап печатдан чыкъгъан. Совет пачалыкъны кюрчюсюн салгъан адамны шондагъы сёзлери—чтим ва къыйын масъалаланы ачыкъ ва принципли кюйде чечивге янашывну уьлгюсю. Гьали де, деп эсгерилген КПСС-ни XXVII съездинде, аянлыкъгъа янашыв янгыз ленинчи къайдалы болма герек: гьар заманда да, гьар къайсы шартларда да коммунистлеге гьакъыкъат тарыкъ».

Китапдагъы материалларда В. И. Ленинни къыйматлавлары, гьасиллери, таклифлери гёрсетилген.

Китап Политиздатда чыгъарылгъан.

(ТАСС).

Совет Союзну Коммунист партиясыны Центральный Комитетини Пленуму гьакъында ИНФОРМАЦИЯ БИЛДИРИВ

1990-нчы йыл 5-нчи февральда КПСС-ни Центральный Комитетини гезикли Пленуму ишин башлагъан. Пленумну къаравуна шулай масъала берилген:

Партияны XXVIII съездине КПСС-ни ЦК-сыны платформасыны проекти гьакъында.

КПСС-ни ЦК-сыны Генеральный секретары М. С. Горбачёв Пленумда шо масъалагъа байлавлу доклад этген.

Союз республикаланы компартияларыны ЦК-ларыны, партияны крайкомларыны, обкомларыны ва окружкомларыны биринчи секретарлары, союз республикаланы Оьр Советлерини Президиумларыны ва Министрлер Советлерини КПСС-ни центральный органларыны составына гирмейген председателлери, партияны шагьар комитетлерини, район комитетлерини биринчи секретарлары, башлангъыч уллу партия къурумланы парткомларыны секретарларыны группасы, шолай да министерликлени, центральный ведомстволаны, яратывчулукъ союзланы ва къурумланы ёлбашчылары, алимлер, СССР-ни Савутлу Гючлерини массовый информацияны къуралларыны вакиллери, уьлкени айры-айры ташкёмюр бассейнлерини шахтёрлары Пленумну ишинде ортакъчылыкъ этелер.

Чыгъып сёйлевлерде ортакъчылыкъ этген: А. И. Корниенко — Украинаны Компартиясыны Киев шагьар комитетини биринчи секретары, В. К. Месяц — КПСС-ни Москва обкомуну биринчи секретары, И. А. Каримов — Узбекистанны Компартиясыны ЦК-сыны биринчи секретары, Г. А. Ягодин — СССР-ни Халкъгъа билим беривге къарайгъан пачалыкъ комитетини председатели, Ю. Л. Архипов — «Ижорский завод» деген производство бирлешивню парткомуну секретары, Ленинград шагьар, Ю. А. Прокофьев — КПСС-ни Москва шагьар комитетини биринчи секретары, Т. Г. Иванова — РСФСР-ни Оьр Советини Президиумуну председателини заместители, Е. Е. Соколов — Белоруссияны Компартиясыны ЦК-сыны биринчи секретары, К. Г. Фесенко — «Артёмуголь» деген производство бирлешивню «Кочегарка» деген шахтасыны мастери-атдырывчусу, Донецк область, Я. Я. Вагрис — Латвияны Компартиясыны ЦК-сыны биринчи секретары, Б. Н. Ельцин — СССР-ни Оьр Советини Къурулушланы ва архитектураны масъалаларына байлавлу комитетини председатели, А. С. Дзасохов—КПСС-ни Темиркъазыкъ-Осетия обкомуну биринчи секретары, Г. И. Ревенко — Украинаны Компартиясыны Киев обкомуну биринчи секретары, Е. М. Белоусов —СССР-ни оборона промышленностуну министри, В. И. Бровиков — СССР-ни Польша республикадагъы чрезвычайный ва толу ихтиярлы элчиси, П. К. Лучинский — Молдавияны Компартиясыны ЦК-сыны биринчи секретары, Б. Е. Патон—Украина ССР-ни Илмулар академиясыны президенти, В. А. Лубанов — Саратовдагъы электроагрегат производство бирлешивюню старший мастери, А. Н. Муталибов—Азербайжанны Компартиясыны ЦК-сыны биринчи секретары, В. М. Платонов — В. И. Ленинни атындагъы «Челябинский тракторный завод» деген производство бирлешивюню парткомуну секретары, Н. И. Рыжков — СССР-ни Министрлер Советини Председатели, И. И. Мельников — М. В. Ломоносовну атындагъы Москва пачалыкъ университетини парткомуну секретары, М. А. Князюк — КПСС-ни Иваново обкомуну биринчи секретары, А. Г. Ковалёв — СССР-ни тыш ишлер министрини биринчи заместители, Н. Н. Губенко — СССР-ни культура министри, В. В. Козленков — «Прогресс» деген заводну парткомуну секретары, Куйбышев область.

Пленумну материаллары «Правда» газетде толу кюйде ва массовый информацияны оьзге къуралларында къысгъартылып печать этиле.

Пленумда партияны XXVIII съездине КПСС-ни ЦК-сыны платформасын ишлетивге ва арагъа салынып ойлашылагъан масъалагъа гёре Пленумну къарарын гьазирлевге байлавлу редакционный комиссия къурулгъан.

* * *

ПАРТИЯНЫ XXVIII СЪЕЗДИНЕ КПСС-ни ЦК-сыны ПЛАТФОРМАСЫНЫ ПРОЕКТИН ИШЛЕТИВГЕ БАЙЛАВЛУ РЕДАКЦИОННЫЙ КОМИССИЯНЫ ЖЫЙЫНЫ ГЬАКЪЫНДА

5-нчи февральда М. С. Горбачёвну председателлиги булан редакционный комиссияны биринчи жыйыны болгъан.

* * *

6-нчы февральда Кремлде КПСС-ни ЦК-сыны Пленуму партияны XXVIII съездине КПСС-ни ЦК-сыны платформасыны проектин арагъа салып ойлашывун давам этген.

Гюнню биринчи яртысында Пленумда чыгъып сёйлегенлер: Е. П. Велихов — КПСС-ни ЦК-сыны члени, СССР-ни Илмулар академиясыны вице-президенти, И. В. Курчатовну атындагъы Атом энергия институтуну директору, В. И. Воротников — КПСС-ни ЦК-сыны Политбюросуну члени, РСФСР-ни Оьр Советини Президиумуну Председатели, Ю. А. Ганьковский — «Нижневартовскнефтегаз» производство бирлешивюню парткомуну секретары, Тюмень область, В. И. Вяляс — Эстонияны Компартиясыны ЦК-сыны биринчи секретары, Е. К. Лигачёв — КПСС-ни ЦК-сыны Политбюросуну члени, КПСС-ни ЦК-сыны секретары, В. Д. Кадочников — КПСС-ни Свердловск шагьар комитетини биринчи секретары, В. А. Ивашко — КПСС-ни ЦК-сыны Политбюросуну члени, Украинаны Компартиясыны ЦК-сыны биринчи секретары, А. П. Мясников — КПСС-ни ЦК-сыны члени, Коршуновск Тав-маъдан байлашдырыв комбинатыны экскаваторуну машинисти, Иркутск область, В. Г. Ануфриев — Къазахстанны Компартиясыны ЦК-сыны экинчи секретары, Э. А. Шеварднадзе — КПСС-ни ЦК-сыны Политбюросуну члени, СССР-ни тыш ишлер министри, А. А. Беляев — КПСС-ни Центральный ревизионный комиссиясыны члени, «Советская культура» деген газетни баш редактору, В. В. Никитин — КПСС-ни ЦК-сына членликге кандидат, СССР-ни Министрлер Советини сурсатгъа ва сатып алывлагъа къарайгъан пачалыкъ комиссиясыны председатели, В. А. Вылегжанин — авур юк ташыйгъан автомобиллер чыгъарагъан Камск бирлешивюню парткомуну секретары, Татар АССР, В. А. Медведев — КПСС-ни ЦК-сыны Политбюросуну члени, КПСС-ни ЦК-сыны секретары, С. Г. Арутюнян — Эрменияны Компартиясыны ЦК-сыны биринчи секретары, А. И. Селезнёв — КПСС-ни Курск обкомуну биринчи секретары.

(ТАСС).

1990-нчы йыл 5-нчи февральда КПСС-ни Центральный Комитетини Пленумунда М. С. ГОРБАЧЁВНУ ДОКЛАДЫ

Ёлдашлар, сиз рази болурсуз деп эсиме геле, биз бек агьамиятлы Пленумгъа жыйылгъанбыз, шону коммунистлер, бютюн бизин жамиятыбыз уллу иштагьлылыкъ ва чыдамсызлыкъ булан къаравуллай эди. ЦК-гъа КПСС-ни членлеринден ва партияда тюгюллерден, партия къурумлардан ва комитетлерден, загьмат коллективлерден, ишчилерден ва сабанчылардан, интеллигенциядан, алимлерден, ветеранлардан ва яшёрюмлерден таклифлери ва ёравлары булан минглер булан кагъызлар гелди. Телеграммаланы геливю давамлаша. Сиз оьзюгюз де гьар тюрлю позициялардан таба, къатты ва иштагьлы кюйде лап да агьамиятлы масъалалар арагъа салынып ойлашылагъан жыйынланы, митинглени шагьатлары болгъансыз. Шоланы ортакъчылары да оьзлени пикруларын партияны Центральный Комитетине етишдирмеге сюе эдилер.

Шолар барысы да бирге алгъанда — оьзтёрече феномен. Шонда янгыртып къурувну ёлларында, демократиялашдырывну ва аянлыкъны шартларында бизин жамиятыбызда болгъан ва болуп турагъан терен алышынывлар гёрсетиле. **Бугюн уьлкени коммунистлерин ва бары да ватандашларын рагьатсызландырагъан аслу зат — шо янгыртып къурувну къысматы, уьлкени къысматы ва гьалиги, къарагъан заманда, революциячы тюрленивлени лап да жаваплы девюрюнде КПСС-ни ролю.**

Жамият КПСС-ни позициясын билмеге сюе ва бизин Пленумубузну бютюн агьамияты шону булан белгилене. Шогъар гьазирлик гёрювню барышында бизин алдыбызгъа бирдагъы да **партияны XXVIII съездин оьтгеривню болжалларыны гьакъындагъы масъала гелип токътады.**

Оьтген йылны декабринде Центральный Комитет съездни чакъырывну ярым йылгъа ювукълашдырма тарыкълыгъына мюкюрлюк этди. Тек агьвалатлар шолай чалтлыкъда юрюле чи, шо масъалагъа бирдагъы да къайтмагъа тарыкъ. Бютюн гьалны къыйматлап, коммунистлени ва партия къурумланы чакъырывларына къарап, Политбюро сизин къаравугъузгъа таклиф бере: КПСС-ни XXVIII съездин бу йылны июнь айыны ахырында — июлну башында оьтгермек. ЦК-ны Пленумунда шо таклиф къабул этилежегине биз инанабыз.

Бизин пикрубузгъа гёре, съездни алдында КПСС-ни платформасына ва янгы Уставыны проектине байлавлу болуп генг кюйдеги дискуссиялар булан партияны бары да бёлюклеринде пайдалы гьисап берив-сайлав кампания оьтгерилмеге тарыкъ. Гьисап беривлени ва сайлавланы барышында кадрланы етишген масъалалары чечилежек, янгы сайланагъан партия органлары яратылажакъ. Шо съездни оьтгермек учун бютюнлей башгъача гьал болажакъ.

Бу Пленумда бизге КПСС-ни ЦК-сыны съездге платформасыны проектин къабул этмеге герек болажакъ. Болмай ярай, бир айдан, яхшы болур эди, уьч жумадан сонг, гьар къайсы гезикде де геч болмайлы, янгы Уставны проектине къарамакъ ва шону бютюнуму арагъа салып ойлашмакъ муратда печатдан чыгъармакъ учун Пленумгъа бирдагъы да жыйылмагъа тарыкъ болажакъ.

Айтмагъа ярай, съездге гьазирлик гёрюв агьамиятлы девюрюне аякъ баса. Партияны съездин оьтгеривню ювукълашдырма тарыкълылыкъ неге герек болгъанын ва шону аслу борчун не затда гёрегенибизни мекенли кюйде гёз алгъа гелтирмеге герек. КПСС янгыртып къурувну сиптечиси, ону концепциясыны ва политикасыны генератору болуп токътады. Шо кюрчюде уьлкеде генг кюйдеги революциячы янгыртывлар генглешди, шогъар яшавну бары да тармакъларын ва халкъны бары да къатлавларын къуршады.

Жамиятны янгыртывгъа, социализмни гючлерин аян этивге багъып ёл ачылды. Партия теорияда ва политикада уьлкени етишген талапларын ва гьалиги дюнья оьсювюню гертиликлерин гёрсетмеге бажарды. Генглешген янгыртып къурувну дазуларында оьзлени оьлчевлерине ва янгылыгъына гёре гьайран тюрленивлер чалтлыкъда юрюле. Шо буса пачалыкъ ва жамият институтланы ва озокъда, КПСС-ни алдында да янгы талапланы сала. Гьакъыкъатда биз шолай мюгьлетге етишгенбиз чи, партия оьзюню политикасын, янгыртып къурувну оьзюню барышында тувулунгъан алышынывланы, артдагъы вакътилерде яратылгъан масъалаланы гьисапгъа алып, байлашдырмагъа герек.

Бу ерде асталашыв артда къалыв булан, сиптечиликни тас этив булан байлавлу, шогъар гёре де КПСС-ни оьзюне де ва шо башлагъан революциячы тюрленивлени къысматларына да таъсир этмей къалмас эди. Масъаланы шолай сала туруп, Политбюро гьалны къувунлашдырма, шону къарарларына къайгъылы характер бермеге хыяллы тюгюл. Биз ахырда да не вакътиде яшайгъаныбызны, не масъалаланы чечегенибизни яхшы англамагъа, платформаны проекти булан бизин ябушувубузгъа янгы динамиканы бермеге герекбиз. Гелигиз, Центральный Комитетни Пленумунда шо документни уьстюнде яхшы кюйде ишлейик.

Булай затны англамакъны да агьамияты аз тюгюл — шо съездни ювукълашдырывну талап этеген масъаланы экинчи яны, — эгер оьзю теренден янгыртып къурулса, гьалиги шартларда политика ишни пагьмусун елесе, бары да янгыртып къурувчу гючлер булан уьстюнлю кюйде иш гёрме бажарса, партия политика авангардны борчларын кютмеге болажакъ.

Партияны янгыртывну кюрчю масъаласы — шо авторитарный-бюрократ система булан байлайгъан бары да затлардан тазаланмакълыкъны тарыкълылыгъы. Шо янгыз ишни къайдаларына, партияны ичиндеги бир-бири булангъы аралыкълагъа белги салып къоймагъан, идеологиягъа да, ойлашывну къайдасына да, социализмни гьакъындагъы англавланы оьзюне де белги салгъан. Платформада булай айтыла: **бизин идеалыбыз — шо гуманный, демократ социализм.** Ишчи классны ва бары да загьматчыланы пайдаларын билдире, Марксны, Энгельсни, Ленинни зор уллу варислигине аркъа таяй туруп, КПСС социалист идеяланы гьалиги гертиликлеге къыйышывлу этип ва йигирманчы асруну бютюн зор уллу сынавун гьисапгъа алып яратывчу кюйде оьсдюре.

Платформада биз не затны гери урмагъа герегибиз мекенли кюйде белгиленген. Он йылланы боюнда тамурлашгъан идеология догматизмден, ич политикада эсги болгъан ва дюнья революциячы процессге, савлай дюнья оьсювюне эсги къаравлардан тазаланыв. Социалист уьлкелени дюнья цивилизацияны умуми агъымындан айрылывгъа элтген бары да затлардан, социальный якъдан башгъа дюнья булангъы даимлик къаршы турувланы формасында прогрессни ёлларын англайгъанлыкъдан. Биз алданокъ къурулгъан схемагъа гёре социализмни къурувну имканлыкъларыны гьакъындагъы ойлардан гери тартылабыз, шолар массаланы жанлы яратывчулугъу учун къатты оьлчевлени дазулары болуп токътамагъа герек эди; бизде халкъ массаланы агьамиятлы ролю гьакъында кёп айтыла эди. Гьакъыкъатда буса социалист оьсювню шо гертиден де, белгилейген гючю гьисапгъа алынмай эди.

Партияны янгыртыв ону пачалыкъ ва хозяйство органлар булангъы аралыкъларын принципли гьалда алышдырывну, олагъа буйрукъ этивню, оланы борчларын кютювню инкар этивню гёз алгъа тута. Партия янгыртылагъан жамиятда янгыз демократ якъдан къабул этилген гюч гьисапда оьзюню авангард ролюн яшавгъа чыгъарма ва оьмюр сюрме болажакъ. Шолай демек, ону гьалы Конституция якъдан законлашдырывну кёмеги булан гючде болдурулмагъа тюшмей. КПСС, озокъда, ёлбашчы положение учун ябушув юрютмеге хыяллы, тек шону къатты кюйде демократ гьаракатны дазуларында, гьар къайсы ихтияр ва политика артыкълыкълардан отказ этив булан, оьзюню программасын таклиф этип, шону дискуссияларда якълай, оьзге жамият-политика гючлер булан бирге иш гёре, даим массаланы теренинде ишлей, оланы пайдалары ва талаплары булан яшай туруп этмеге тарыкъ.

Бизин жамиятыбызда юрюлюп турагъан генг кюйдеги демократиялашдырыв политика плюрализмни оьсювю булан узатыла. Гьар тюрлю жамият-политика къурумлар ва гьаракатлар тувулуна. Шо гьаракат къайсы буса да бир девюрде партияланы да яратылывуна элтмеге бола. КПСС шо янгы гьалланы гьисапгъа алып иш гёрмеге. СССР-ни Конституциясыны кюрчюсюнде токътагъан ва шонда бегетилген жамият къурумну кюрчюсюнде бары да къурумлар булан бирге иш гёрмеге ва сёйлешивлер юрютмеге гьазир. Шону булан бирге биз ачыкъ кюйде булай айтабыз: гьалиги бурулувну вакътисинде КПСС бирлешдиривчю, ёрукълашдырывчу ролюн кютмеге, бютюн халкъны пайдасына янгыртып къурувну оьсювюн таъмин этмеге бола.

Партияны янгыртыв терен кюйдеги, бары да якъланы къуршайгъан ону демократлашдырывну, **демократ централизмни демократизмге, партия массаланы гьакимлигине артыкъ тергев берив булан англайгъанлыкъны** гёз алгъа тута. Шо КПСС-ни сав къурум гьисапда беклешдиривге, халкъда ону абурун артдырывгъа болушлукъ этежек. Шогъар бакъгъан якъда съездни алдындагъы гьисап берив сайлав кампанияны барышында, съездни делегатларын сайлавларда алгъа багъып уллу абат алынмагъа тарыкъ. Биз оьзлерде коммунистлеге, башлапгъы партия къурумлагъа агьамиятлы роль береген герти сайлавлар болгъанын талап этеген партияны членлерини кёп санавдагъы талаплары тюз деп гьисап этебиз.

Ёлдашлар! Алда токътагъан девюрге борчланы белгилей туруп, биз не затдан баш алабыз, не йимик гертиликлени гёз алгъа тутабыз. Эгер лап уллу планда айтсакъ, жамиятны гьалиги гьалына бир вакътини ичинде алгъа багъып юрювню уллу имканлыкълары да, шолай да герти къоркъунчлукълар да хас зат. Шолар экиси де бар.

Имканлыкълары, неге тюгюл де янгыртып къурув ишлер оьсювюн давам эте, халкъны къудратлы гючюн эркин эте. Янгыртып къурувну гьали болгъунчагъа лап да агьамиятлы натижасы — платформаны токъташдырыву шолай — шо жамиятны эркин этив, ону яхшылыгъындан миллион булангъы совет адамлар ватандаш абурун къазанды ва пачалыкъны ишин юрютювню оьзлени къолуна ала. Шолай гьаракат оьсежек, ахырда да партия башлагъан бютюн ишни уьстюнлюгюню кюрчюсю шонда, къувун гётермек учун мунда себеп ёкъ. Янгы экономика, политика къурулушланы яратылывуну ва амалгъа геливюню процесси юрюле. Шо шолай да халкъны активлиги учун, яшавну бары да тармакъларында янгыртып къурувчу процесслени генглешдирмек ва теренлешдирмек учун агьамиятлы имканлыкъланы ярата.

Шону булан бирге, янгыртып къурувну ёлу булан бара туруп, биз гёз алгъа гелтирмеге болагъанындан эсе уьлкеде тувулунгъан кризисни терен ва къоркъунчлу гьалын гёрдюк. Гьали буссагьат болуп турагъан затланы кёбюсюн шону булан англатмагъа бажарыла. Жамият организмни теренинде он йыллар булан къамалып тургъан масъалалар ва къаршылыкълар къыргъа чыкъгъан. Нечакъы сюймесек де, янгыртып къурувну барышында ёлгъа йиберилген терс гьисапларсыз ва янгылышларсыз бажарылмады. Шо да гьалны четимлешдирди. Шо саялы да гьали социальный къыставуллукъ ва къувун хас зат. Гёнгюлсюзлюкню ва ялагъайлыкъны элементлери тувулунгъан. Къаршылыкълы, тек герти гьал шолай. Къоркъунчлукъ бар, партия ону гьисапгъа алмагъа тарыкъ; тувулунгъан четимликлерден пайдаланмагъа къаст этеген, герти масъалалар, загьматчыланы разисизликлери булан савдюгер этеген питнечилер болмагъа имканлы. Шолай къоркъунчлукъ гёрюнюп тура. Шо санавда артдагъы гюнлерде де.

Белгили кюйдеги алагъанлыкъ, тюп болгъанлыгъыны ва ёкъ этиливюню къаравлары оьзлени гьакъында билдире. Шо — янгыз партия учун тюгюл, савлай жамият учун да аз къоркъунчлукъ тюгюл. Биз бир-биревлерден, сайки, бек къатты кюйде башлагъанбыз, социалист къурумуну биринчи кюрчюлерине тиебиз, сайки, алдагъы къайдалагъа къайтса тюгюл, къыйынлыкълардан дагъы кюйде чыкъмагъа болмай деген затланы эшитебиз. Башгъалары, биревюлейине айта, социалист къурумуну гючюн ачыкъ этивге бакъдырылгъан реформалар яшавгъа чыгъарылмажакъ, уьлкени къутгъарывну янгыз бир ёлу капитализациялашдырывда, дейлер.

Эгер янгыз абстрактный теория эришивлюклени яда политика тайпаланы арасында юрюлеген дискуссияланы гьакъында айтыла эди буса, шо гьакъда айтмай къоймагъа да ярай эди. Тек шолай къаршылыкълы англавлар, жамиятны арасына яйылып, хыйлы адамланы ёлдан чыгъара, политика шартлагъа заралы кюйде таъсир эте, янгыртып къурувну процессини тюз имканлыкълар булан барывун гёрмеге четим эте. Биз гёрмеге герекбиз: артдагъы вакътилерде консерватив де, сол радикал къайдалы да политика ёлланы сыкълашдырыв иш чалтлашгъан. Муна шо саялы да, ёлдашлар, гьали партияны ачыкъ политика ёлланы гёрсетмеге, жамиятны бары да яхшы гючлерин революциячы янгылыкъланы муратларыны ва борчларыны айланасына сыкълашдырмагъа бажарагъан платформасы тарыкъ экенлигин бирдагъы керен айтмагъа сюемен.

Сизин тергевюгюзню **социализмни янгыртывну ёлларында совет жамиятыны ювукъдагъы ва стратегия борчларын чечивге янашыв таклиф этилеген платформаны оьзеги болагъанлыкъгъа бакъдырмагъа сюемен.** Биз 1917-нчи йыл октябрде танглангъан социалист идеягъа амин кюйде къалабыз, тек ону догма къайдаларда англавдан тайбыз, адамланы герти пайдаларын схема къайдалы къурувланы къурбаны этмеге рази болмайбыз. Узакъ къалмай гьайранлыкълар болажакъ деген бош хыяллагъа ва умутлагъа алданмай, социальный тюзлюкню принципин гьар абат сайын яшавгъа чыгъармакъ деген борчну салабыз. Шону гетген яшавну зараллы къаравларын ва гьар тюрлю идеология токъташдырывланы гери уруп, оьзге жамиятларда, оланы экономикасында ва социальный тармагъында, политика яшавунда, производствону ва яшавну, илмуну ва техниканы къурувда, культурада, руьгь ва интеллектуал яратывчулугъунда бар бары да къыйматлы затланы пайдаландыра туруп этмеге хыялыбыз бар.

Балики, сиз платформаны къурулгъан кююню башгъалыгъына тергев этгенсиздир. Гьатта материалны ерлешдирилген кююнде де эннидев сонг ва гьар заманда да партияны политикасыны центрында адам ва ону пайдалары болажагъын, инг башлап социалист ёлу булан барывдагъы уьстюнлюклер шо къайда булан оьлченмеге гереклигин гёрсетмекни принципли агьамияты бар деп эсибизге геле. Платформа совет адамны политика ва социальный-экономика ихтиярларын, адамны эркинлигин болдурувну айтывдан башлана.

Ёлдашлар, ватандашланы ихтиярларыны арты булан адамланы руьгь дюньясын бай этивге, билимин ва жамиятны умуми культурасын гётеривге байлавлу чараланы комплексин къабул этмеге гереклиги айтылагъанлыкъгъа сиз тергев бакъдыргъансыздыр деп эсиме геле. Тек бир вакътилерден берли оьсювню шо къайдасы бизде артгъа теберилген, промышленный оьсювню санавларына къошум гьисапда къаралмагъа аз къалып тура эди. Шону учун мекенли кюйде артда къалывланы багъасы булан гьакълашмагъа тюшдю. Гьали де узакъ заман гьакълашып туражакъбыз. Информатиканы девюрюнде лап да багъалы байлыкъ — билим, англавланы ва яратывчу ойлашыв

(Арты 2-нчи бетде)

М. С. ГОРБАЧЁВНУ ДОКЛАДЫ

(Башы 1-нчи бетде).

ны генглиги болгъанлыкъны барындан да артда англамагъа аз къалдыкъ. Къутгъарылгъан затланы янгыдан болдурмакъ учун бугюнден тутуп илмугъа, билим беривге, культурагъа, инче саниятгъа — адамны оьр этеген ва бир вакътини ичинде ону иш чыгъарывун артдырагъан бары да затгъа маяланы къызгъанмагъа тюшмей.

Платформаны проектинде перспективный масъалалар булан янаша уьлкени гьалиги гьалыгъа байлавлу артгъа салынмагъа ярамайгъан борчлар да алгъа чыгъарыла. Шону принципли агьамияты бар. Биз 1989-нчу йылда кризисни оьсювюню оьр даражасы болду деп гьисап этмеге хыял эте эдик, тек артдагъы вакътилени агьвалатлары гьалиге яхшы якъгъа багъып бурулув болмагъанны гёрсетди. Гьали-гьалилерде печатда чыгъарылгъан гетген йылгъы хозяйство оьсювню гьасиллери экономикада болуп турагъан процесслени къаршылыкъларын бирдагъы керен ачыкъ этди. Бир якъдан, бир хыйлы натижаларда аз-маз оьсювлер гёрюне. Шо да, баш гётеривлеге, этнический тюртюшювлеге, низамны тёбенлешивюне ва тутумсузлукълар болгъанлыгъына да къарамайлы, етишилген натижа эди. Сурсат, халкъ къоллайгъан маллар кёп чыгъарылгъан. Бирдагъы якъдан, биз къоллавланы рынокгъу дагъы да бузукълашывун, къытлыкъны ва очередлени оьсювюн, манатны мал сатып алывдагъы гючю осаллашгъанлыгъын гёребиз. Яшыртгъын экономиканы гьаракатчыларыны ва жинаятчы тайпаланы активлиги артгъанлыкъ булан байлавлу болуп, гьал четимлеше.

Сурсат булангъы гьал совет адамланы айрокъда кёп разисизликлерин тувдура. Бу ерде масъаланы принципли кюйде салмагъа герек. Биз янгы аграрный политиканы токъташдырдыкъ, март Пленумда ону учун тавуш бердик. Огъар адамлар, сурсат [illegible] ёлун гёрсете деп къыймат беребиз. Пленум якълагъан аслу зат — топуракъда хозяйствону юрютювню тюрлю-тюрлю къайдаларын къоллавда гьар тюрлю якълардан дазу салывланы тайдырыв. Шо гьасил кёбюсю коллективлени сынавуну кюрчюсюнде чыгъарылгъан. Бир-бир областлар сурсат рынокдагъы къы-

гючлю чю, адамлар мекенли конкретиканы тапмагъа болмай, разисизликлени болдурмагъа бола. Шо саялы да пикру алышдырмагъа ва бу ерде шону токъташдырмагъа тюше.

Гьали болгъунча бизге мунда таракаллыкъ етишмей эди деп эсиме геле, шондан да къутулмагъа тарыкъ. Айрыча айтгъанда, оьзю саялы савлай экономика реформа чаналайгъан аслу ва етишмейген бёлюкню — багьаланы токъташдырывну системасы гьакъында айтыла. Шо масъаланы чечивню чалтлашдырмагъа тарыкъ. Мунда партия принципли позицияда къала; багьалар токъташдырывну реформасын халкъны, айрокъда аз таъмин этилеген къатлавланы яшав даражасына таъсир этмейген кюйде оьтгермеге герек.

Тутумсузлукъланы бек бузукъ кюйдеги гьалына дагъы чыдамагъа бажарылмай. Кредитлеге кюлкюлю кюйдеги тёбен процентлер булан олардан асувлулукъну къаравулласкъ тюз болурму? Биздеги йимик процентлени бир де, дюньяны бир уьлкесинде де тапмассан. Олар бирев де кредитлени къайтармагъа къаст этмейген кюйде, неге тюгюл де, шо процентлер, тюзюн айтса, бир затны да алышдырмай. Шо саялы да, кредитлер ишлемей, манат ишлемей. Шолай болмагъа ярамай!

Гьар йыл халкъ хозяйствода мал-материал запаслар миллиард манатлагъа артагъанлыкъ болмагъа ярайгъан затмы? Предприятиелердеги нормативлерден артыкъ запасланы 200 ва 240 миллиард манатлар булан айта! Шо вакътиде савлай уьлкеде уллу къалмагъал бар — ресурслар етишмей. Шондан да оьтюп, рынокда увакъ-тюек маллар сама етишмей. Шолай болгъанда, предприятиелени тарыкълы болагъан чекъы ресурслар болдурмакъ, бары да къалгъан затдан къутулмакъ учун иштагьлылыгъы болагъан механизм ёкъ.

Эгер узакъ юрюлеген къурулушлар арта буса, экономика реформаны [illegible] уьстюнлюгюне умут этмеге боламы? Госпланны вакиллери 1990-нчы йылны планыны проектин арагъа салып ойлашгъанда уллу къурулушланы фронтун дагъы кемитмеге ярамай деп къаныгъывлу кюйде исбат этегени бизин эсибизде. Янгыз гетген йыл нормативлерден артыкъ этилип «тамамланмай къалгъан» къурулушлар 20

этген милли масъалагъа байлавлу платформагъа кюрчюлене эдик.

Милли масъалагъа байлавлу платформа бизин федерациябызны янгыртмакъ учун ёлбашчылыкъ алагъан кюрчю болажакъ деп гьисап этебиз. Шону булан бирге артдагъы вакътилерде яратылгъан янгы затланы гьисапгъа алмагъа къаст этилген. Съездни алдындагъы платформада совет федерацияны дыгъар принцибин дагъыдан-дагъы оьсдюрювню имканлыгъы ва гереклиги гёрсетиле. Сёз федератив байлавлукъланы тюрлю-тюрлю формаларыны оьмюрсюрювюню имканлыгъын ачагъан правовой шартланы яратывну гьакъында бара. Биз Совет пачалыкъны сав кюйюн ва бирлигин сакълап, милли яшавну журалырыны кёп ренклилигини яныбыз.

Мен англайгъан кюйде, артдагъы вакътилерде бизин барыбызгъа да ишлени гьалыны ва милли аралыкъланы тармагъында тувулунгъан процесслени уьстюнде мекенли кюйде ойлашмагъа имканлыкъ бар эди. Бизге федерацияны гючлерин нечик ачывгъа, шо муратларда не йимик абат алывгъа байлавлу пайдалы ахтарывлар булан янаша уьлкеде уллу къоркъунчлукъну тувдургъан кёбюсю арагъа чыкъгъан затлар тийишли даражада къыймат берилмей ва гьасил чыгъармай къалмагъа болмай. Мен гьисап этеген кюйде, партияда ва жамиятда, уллу четимликлерсиз ва пикруланы бир-бирине къаршылыкъларсыз шо тармакъда оьлчевлю ва жаваплы гьалда иш гёрмек нечик агьамиятлы экенин англайгъанлыкъ яратыла. Сепаратист миллетчи, уьстевюне, экстремист лозунглар ва чакъырывлар негер элтмеге болагъанын, адамлар, халкълар учун, савлай бизин пачалыгъыбыз учун не затгъа айланмагъа болагъанлыгъын англайгъанлыкъ арта.

Миллетчилик, шовинизм, сепаратизм булан ябушув йимик масъалаларда биз принципли болмагъа тарыкъбыз. Шолай иш гёре туруп, шону булан бирге биз ачыкъ кюйде англамагъа герекбиз: милли тармакъда герти, иш этип ойлашылмагъан масъалалар бар, шолар янгыртып къурувну ёлларында оьзлени чечивню къаравуллай. Союзну ва республикаланы борчларын айырывгъа, гьакъыкъатда оланы политика ва экономика оьтачалыгъын беклешдирив-

ны, демократлашдырывдан ва аянлыкъдан къоркъагъанланы, законну къабул гёрмейгенлени. Мен яшыртгъын экономиканы вакиллерини гьакъында — миллиара тюртюшювлени ялынып гьар не этип де гючлендиреген ва милли якъдан янгыртывну лозунгларыны тюбюнде пачалыкъ органларына гюч этивлени юрютеген шо герти мафияны гьакъында айтаман.

Озокъда, эки де республиканы гьакимлерине ва партия органларына, гюч этивлени таъсири булан оьзлени позицияларын къолгъа бергенлик оьзлер учун оьктемлик тюгюл. Нечакъы сюймесек де, Азербайжанны ва Арменияны интеллигенциясыны кёбюсю вакиллери гьалны тюз кюйде къыйматлап, болуп турагъан ишлени герти себеплерин англап ва агьвалатланы барышына позитивный якъдан таъсир этип болмады. Шо вакътиде янгыртып къурувгъа къаршы коррумпированный гючлер башчылыкъны оьзлени къолуна алмагъа, алдангъан адамланы терс агъымгъа бурмагъа болдулар.

Мен айтмагъа тарыкъман, гьасили, Москвада артдагъы эки йылны ичинде, шо масъалагъа йимик кёп тергев берилген дагъы масъала болмагъан. Центрны башлапгъы позициясы булай эди: Тав Къарабахны айласындагъы къыставуллу гьал уьстюн гелгенлер де ва тюп болгъанлар да болмайгъан кюйде чечилмеге тарыкъ эди. Дагъы ёгъесе, оьчлюкню ва гюч этивлени янгы оьжетленивю, къурбанлар ва тас этивлер болмай къалма бажарылмай. Гьалланы лап да иттилешген мюгьлетлеринде биз шолай ишлер де гёрдюк. Нечакъы не этсек де, агьвалатланы барышын токътатмагъа бажарылмады. Гетген йылны ахырында четим гьалларда эки де республиканы гьакимлигини оьр органлары гьалны бирден-бир иттилешдирген къарарланы къабул этди. Республикалар бир-бири булан лап да герти давну дазусуна гелип токътадылар. Эки де якъдан савутлу групланы бир-бири булан тюртюшювлери, савутланы чыгъарып алывлар, асгерлер ва ёрукъну болдурагъан органлар токътагъан ерлеге чапгъын этив башланды, темир ва таш ёлланы къамавгъа алыв гючленди. Бакуде дагъытывчуланы иш гёрювлери айрыча оьжетлик булан юрюл-

не адамланы оьзлеге къуршамагъа бажарылгъанлыгъы шо ишдеги себеплерден бириси. Мунда бизге ойлашмагъа да зат бар. Республикаларда янгыртып къурувну барышына дагъы да асувлу кюйде таъсир этмек, ону якъчыларын якъламакъ учун центр оьзюню бары да имканлыкъларын, абурун пайдаландырмагъаны ачыкъ.

Мекенли кюйдеги иш гёрювлени яхшылыгъындан дагъы да артыкъ къайгъылы гьаллардан къачмагъа бажарылгъанын мен айтып гетдим. Кёп минг адамланы яшавуну аманлыгъына къоркъунчлукъ бар эди, къабул этилген къарарланы аслу себеби де шо болду. Иш мунда миллетчилик, антисовет группировкалар конституцияны къурулуна ачыкъ кюйде сугъулагъанлыкъда, гьакимликге талпынагъанлыкъда, бирдокъда демократияны тюгюл, яман гючню ва зараллы миллетчиликни диктатурасын токъташдырма къаст этгенликде дюр. Гьакъыкъатда шо гюч булан гьакимликни алмагъа къаст этив эди — дагъы бир зат да тюгюл эди. Шону учун бары да структуралар, инг башлап военный структуралар гьазирленген эди. Айры-айры политика гючлери Азербайжанны халкъ фронтуну шо бёлюгюн гьоллама къаст этгенлик де олар оьзлер не сюегенлигин айтып къоя.

Къайгъылы бугюнлерде оьзлени ювукъларын тас этген ва оьзлер де зараллангъан бары да эрменилеге, азербайжанлылагъа, руслагъа, оьзге миллетлени адамларына биз къайгъырыш билдиребиз. Партия ва Совет гьукумат къачгъанланы къайгъыларын енгиллешдирмек ва ёрукълу яшавгъа къайтывуна кёмек этмек учун бары да имканлы затланы этежек.

Совет Армияны ва МВД-ни ич асгерлерини солдатлары ва офицерлери халкъны алдында жаваплылыкъны оьр гьислерин, къоччакълыгъын ва чыдамлылыгъын гёрсетди, шоллукъда къан тёгювлени генгешивюню алдын алды, минглер булангъы адамланы къутгъарды, региондагъы гьалланы рагьатландырмакъ учун кюрчюлер яратды. Аслусу гьали эки де республиканы халкъларында, оланы партия ва пачалыкъ ёлбашчыларында. Ёрукълу яшав не къадар чалт токъташдырылажагъы ва чрезвычайный гьал бите-

шолай гьалланы ва къувунлулукъланы адамланы янындан англамайгъан гьалны тувдура. Гьали стратегия масъалаланы гёзюнден къарагъанда ва гьалиги гьакъыкъатланы гьисапгъа алыв булан янгыртып къурув процесслени оьсювюн таъмин этивню, шоланы гери къайтмаслыгъын мугькам кюйде токъташдырывну муратларында гьакимликни оьр бёлюгюнде гючлени янгыдан бёлюклеге бёлме гереклиги тувулуна. Шо бир вакътини ичинде ёрукъну бузувланы алдын алма, жамиятны янгыртывну четимлешдиреген ва чаналатагъан бары да затны токътатма тарыкъ. Сёз мунда адамланы аманлыгъына, ёрукълулукъгъа ва низамгъа тиеген экономиканы ва халкъара аралыкъланы тармагъындагъы ишлени гьакъында бара.

Къошмагъа тарыкъ, шо масъала генг кюйде арагъа салынып ойлашылып тура. Закон органларыны ролюн артдырывну партия ва пачалыкъ органланы борчларын дазуландырывну муратларында этилген ишлени адамлар къутлай. Шо бир вакътини ичинде оланы тарыкълы ерлер де къатты иш гёрювлени къытлыгъы ачыкъ кюйде разисизлигин тувдурагъаны гёрюне. Янгыртып къурувну политикасын яшавгъа чыгъармакъ учун тарыкълы болагъан бары да ихтиярлары да булан президентликни институтун къурувну гьакъындагъы масъала салына. Платформаны проектинде шо гьакъда, озокъ да, къысгъачалай айтыла, янгыз артгъа салмайлы иш гёрмеге гереклилиги эсгериле. Центральный Комитетни бу Пленумунда шо масъала арагъа салынып ойлашылма герек дир деп гьисап этемен. Янгыртып къурувну оьсювю, шону булан байлавлу планланы ва пикруланы яшавгъа чыгъарыв къоркъунчлукъну тюбюне салынагъанлыкъгъа ёл бермеге бизин ихтиярыбыз ёкъ.

Топлашдырылып буса да, платформаны проектинде таман чакъы толу кюйде айтылынгъан политика ва правовой реформаны оьзге масъалаларыны уьстюнде гьали токътамайман. Шолар XIX партия конференциясыны къарарларыны ругьунда амалгъа гелтирилген, озокъда, шо вакътиден берли оьтген заманны ичинде бизин жамиятыбыз алгъан сынав да гьисаплан-

Гьали энни бизин учун аслу зат — савутланы кемитивге байлавлу сёйлешивлени процессин алгъа юрютмек, халкъара оьсювюню агьамиятлы участкаларында сёйлешивлени ва бир-бирин англайгъанлыкъны теренлешдирмек, европа уьюн къурувда биринчи натижаланы генглешдиривге ва беклешдиривге бары да чаралар булан болушлукъ этмек. Ва шону дазуларында — Гюнтувуш Европаны уьлкелери булангъы союз аралыкъланы камиллешдирмек, шолар шо затгъа гертиден де бек гьажатлы. Шолай янашыв шоланы янгы ёлбашчыларыны янындан англайгъанлыкъ ва жаваплы гьаракат гьисапда къаршылана.

Платформаны проектинде КПСС-ни аманлыкъны масъалаларына, оборонагъа принципли кюйдеги янашывлары мекенлешдириле, ишни военный реформагъа элтмеге гереклиги гёрсетилине. Гьали мен масъаланы бир-эки янына тиймеге сюемен. Биз гележекде де, тувулунгъан гьалны гьисапгъа алып, сёйлешивлени дазуларында савутсузланывгъа бакъдырылгъан ёлну юрютмеге хыяллыбыз. Халкъара гьалны герти кюйде къыйматлай туруп, шону оьсдюрювде позитивный мюгьлетлени йимик, бар къоркъунчлукъланы да гьисапгъа алабыз. Герти, артдагъы йылларда дюньядагъы гьал яхшылашгъан, тек дав къоркъунчлугъу гьали де сакълана. Американы Бирлешген Штатларыны ва НАТО-ну гьакъыкъатда оборона тюгюл доктриналары ва концепциялары гючде къала, оланы армиялары ва дав бюджетлери бар. Шо саялы да яхшы уьйренген ва таъмин этилген Савутлу гючлер бизге тарыкълы. Озокъда, шоланы камиллешдирмеге, янгыртып къурмагъа герек, тек шоланы комплектлешдиривню принцибин алышдырывгъа, савлай алгъанда шоланы къурувгъа уллу жаваплылыкъ булан янашмагъа, дюньядагъы гьалны алышынывуну бирлигинде янашмагъа тарыкъ.

Асгерлени ва савутланы юрюлеген ва имканлы къысгъартыв булан байлавлу болуп, бир тюрлю масъалалар тувулунгъан. Айрыча айтгъанда, шо уьлкени оборона гючюн осаллашдырма сама осаллашдырмаймы экен деп къоркъагъанлыкъны гьакъында айтыла. Къарагъан заманда, гючлени кемитив ва янгыртып къурув оборона учун

шартларында, партия, пачалыкъ ва хозяйство органланы арасында борчларын айырывну шартларында партияны ролюн англатывну далиллешдиривню гьакъында айтдым. Къарагъан заманда, шо генг масъалагъа гёре ЦК-ны позициясын гёрсетмекни тарыкълылыгъы болгъан. Тек принципли планда биз платформада оьзюню ич ишинде янгыртып къурувгъа тиеген партияны янгыртывну аспектлерин ягъада къоюп оьтюп гетме болмайбыз. Шосуз ол гьалиги шартларда авангард политика гюч гьисапдагъы оьзюню къудратын яшавгъа чыгъармагъа болмажакъ. Шогъар байлавлу болуп, проектде бир нече таклифлер бар. Озокъда, партияны ич яшавуна тиеген бары да затланы Устав генг кюйде берме герек. Шолай буса да, КПСС-ни янгы ролю гьакъында сёз юрюлген сонг, платформагъа да аслу положениелени къошмагъа герек эди.

Партияны оьзюн янгыртып къурувну аслу идеясы — ёлдашлар, шо гьакъда бирдагъы да айтмагъа сюемен — **партия массаланы гьакимлигин токъташдырыеда.** Шогъар байлавлу болуп, бизге башлапгъы партия къурумланы ролюн янгы кюйде англама тарыкъ болажакъ: партиягъа къабул этивге ва шондан чыгъывгъа, член гьакъланы пайдаландырывгъа, политика авангард гьисапда партияны янгы ролю булан байлавлу масъалаланы яшавгъа чыгъарывгъа ва кёп оьзгелерине байлавлу болуп. Район ва шагьар бёлюгюню ролю янгы кюйде англатылмагъа, шоланы ихтиярлары мекенли кюйде генглешмеге тарыкъ. Биз коммунистлени къатты сёзюн таъмин этеген бары да даражалардагъы партия органланы къурувну системасына алышынывлар этмеге герекбиз.

Шолай да, Уставда бегетилген сайлавланы янгы асувлу механизми тарыкълы. Ва биз разилешдик: партия къурулушуну масъалаларына байлавлу комиссияда арагъа салынып ойлашылгъан сонг шогъар байлавлу таклифлер ЦК-ны члендерине, Пленумну ортакъчыларына берилежек.

Гележекдеги Уставда уьстден тюпге ерли бары да сайлангъан органлар коммунистлени ва аппарат сайлангъан органланы контролюну тюбюнде ва алдында гьисап беривню гьакъында мекенли кюйде айтылмагъа тарыкъ.

радисиэликлерин тувдура. Бу ерде масъаланы принципли кюйде салмагъа герек. Биз янгы аграрный политиканы токъташдырдыкъ, март Пленумда ону учун тавуш бердик. Огъар алдынлы, сурсат кризиседен чыгъывну герти ёлун гёрсете деп къыймат бербиз. Пленум янгылагъан аслу зат — топуракъда хозяйствону юрютювню тюрлю-тюрлю къайдаларын къоллавда гьар тюрлю якълардан дазу салывланы тайдырыв. Шо гьасил кёбюсю коллективлени сынавуну кюрчюсюнде чыгъарылгъан. Бир-бир областлар сурсат рынокдагъы къыйынлы гьалны практикада тайдырмагъа бажаргъан. Шогъар да къарамайлы, уьлкени оьлчевлеринде мекенли бурулув болмагъан. Шону себеби де ерлерде хыйлылар гьали де эсги янашывланы ва хозяйствону юрютювню къайдаларыны есирлигинде къалып тура.

Дюр, ресурслар, техника етишмей, дюр, социальный янгылыкъланы оьзге оьлчевлерде ва оьзге чалтлыкъда юрютмеге герек. Булар бары да тюз. Тек юртларда производство аралыкъланы янгыртып къурувну айрыча ерге салмагъа тарыкъ. Гьали иш инг башлап центрда ва ерлерде бизин кадрларыбызны позициясына тирелип токътай. Шо хозяйство тюгюл, политика масъала. Топуракъчыны ёлундагъы бары да четимликлени тайдырмагъа, ону къолларына эркинлик бермеге герек. Платформаны проектинде масъала янгыз шо кююнде салына.

Сурсат янгыз къоллавланы рыногундагъы ёрукълашдырывну масъаласыны бир яны. Проектде финансланы ва акъчаны айландырывну яхшылашдырывну, манатны мал сатып алывдагъы гючюн беклешдиривдеги чараланы комплексини ювукъдагъы эки йылны ичинде эртгъа салынмагъа ярамайгъан борч гьисапда агьамияты барлыгъы айтыла.

Тюзю, бизде дискуссия болду: шо масъалалагъа байлавлу болуп конкретикагъа тюшмекни нечик пайдасы бар? Биз нечик айтсакъ да, партия платформаны гьакъында, политика ёлланы гьакъында сёйлейбиз, гьукуматны программасында бар, Халкъ депутатларыны съездинде къаралгъан затланы такрарламагъа тюшеми? Принципли токъташдырывлар шо масъалаланы ютуп къойгъанда йимик гёрюне. Тек олар ончакъы да тарыкълы болагъан чакъы ресурслар болдурмакъ, бары да къалгъан затдан къутулмакъ учун иштагьлылыгъы болагъан механизм ёкъ.

Эгер узакъ юрюлеген къурулушлар арта буса, экономика реформаны уьстюнлюгюне умут этмеге боламы? Госпланны вакиллери 1990-нчы йылны планыны проектин арагъа салып ойлашагъанда уллу къурулушланы фронтундагъы кемитмеге ярамай деп къанигъывлу кюйде исбат этегени бизин эсибизде. Янгыз геттен йыл нормативлерден артыкъ этилип «тамамланмай къалгъан» къурулушлар 20 миллиард манатгъа артгъан, шо милли гелимни оьсювюню 4,5 пайын ютгъан. Къурулуш материалланы рыногу кёп уллу ачлыкъны гьис эте, сатыв-алывну заявкалары, гьатта, азындан гьисап этегенде де, 3 миллиард манатгъа таъмин этилмеген. Бу ерде буса туврадан-тувра мал алышдырывну гьакъында, халкъны къолундагъы акъча ресурсланы гьакъында айтыла.

Шо пайдаландырылмай къалып турагъан имканлыкъланы санавун мен ресурсланы аявну, продукцияны сакълавну ва ишлетивню, экинчилей отходланы пайдаландырывну ва оьзге тармакълардан алынагъан мисаллар булан узатмагъа болур эдим. Онда тас болувланы оьлчевлери дагъы да гьайран. Гележекде шолай гьалгъа бир де чыдамагъа ярамай. Биз оьзюбюзню экономикабызны шо эсгиленген аврувларындан янгыз алгъа барывубуз, экономика реформаны дазуларында хозрасчёт аралыкъланы къоллай туруп, къутулмагъа болабыз. Буйрукъ этивлени ёлу булан чалтлашдырмагъа этилеген бары да къастлар — булар бары да, ёлдашлар, кёпден, он йыллыкъланы боюнда иш гёрмей. Шо саялы да, гьали чи дагъы да бек ишлемежек. Халкъ хозяйствону ишлерин юрютювню бары да эшелонларында, бары да загъмат коллективлерде ишни шо ёлларында мекенли чалышывну планлары болмагъа герек.

Ёлдашлар, бизин жамиятыбыз милли аралыкъланы тармагъында тувулунагъан, совет федератив пачалыгъыны гележегине тиеген бир хыйлы четим масъалалагъа экономикадагъы гьалдан эсе аз рагьатсызланмай. Мунда бютюн арагъа салып ойлашагъан документни проектини уьстюнде ишлейгенде биз сентябрь (1989 йыл) Пленум къабул ланкагъа болагъанлыгъын англайгъанлыкъ арта.

Миллетчилик, шовинизм, сепаратизм булан ябушув йимик масъалаларда биз принципли болмагъа тарыкъбыз. Шолай иш гёре туруп, шону булан бирге биз ачыкъ кюйде англамагъа герекбиз: милли тармакъда герти, иш этип ойлашылмагъан масъалалар бар, шолар янгыртып къурувну ёлларында оьзлени чечивню къаравуллай. Союзну ва республикаланы борчларын айырывгъа, гьакъыкъатда оланы политика ва экономика оьзгачалыгъын беклешдиривге, милли автономияланы ихтиярларын генглешдиривге байлавлу къарарлар чалт кюйде къабул этилген чакъы, бары да тиллени ва культураланы къыйышывлу кюйде оьсдюрювге байлавлу комплекс чаралар чалт кюйде яшавгъа чыгъарылагъан чакъы, адамлар практикада янгы совет федерацияны зор уллу артыкълыкъларын шо къадар чалт гёрежек.

Тюзю, гьар журалы сепаратистлер, шовинистлер, миллетчилер шону яхшы англайлар, муна шо саялы да халкъланы милли англавлулугъуну оьсювюн оьзлени яман хыялларына пайдаландырмакъ учун алгъасайлар. Оланы гьисаплары гёрюнюп тура: оьзлени йыракълагъа гетеген хыялларына къоркъув береген янгыртып къурувгъа алдынлыкъ этип къапас бермеге хыял этелер. Шо масъалаларда англамайгъан, авам болмагъа ярамай.

Артдагъы вакътилерде шо Азербайжанда ва Арменияда болгъан агьвалатларда айрокъда ачыкъ кюйде гёрюндю. Тамурлары алдагъы йыракъ девюрлеге гетеген питнечиликни тарихин тындырыкълы кюйде айтмагъа бугюн тарыкъ да тюгюлдюр. Сизин тергевюгюзню янгыз масъаланы принципли янына тартмагъа сюемен. Тюртюшювню центрында Тав Къарабах токътады. Шо автоном областны экономика ва культура оьсювюнде бек четим масъалалар топлангъан эди. Сиз де билеген кюйде, Центральный Комитет ва гьукумат шоланы чечмек учун уллу чаралар къабул этди. Гьалны яхшылашывуна умут этмеге ярай эди, шо къатты тююнню чечмек учун инамлыкъ яратылды. Тек шолай перспектива эки де республикадагъы ва НКО-ну съюндеги белгили гючлени рази этмей эди. Янгыртып къурув тамагъында сюек болуп токътагъанла-ларда эки де республиканы гьакимлигини оьр органлары гьалны бирден-бир иттилешдирген къарарланы къабул этди. Республикалар бир-бири булан лап да герти давну дазусуна гелип токътадылар. Эки де якъдан савутлу группаланы бир-бири булан тюртюшювлери, савутланы чыгъарып алывлар, асгерлер ва ёрукъну болдурагъан органлар токътагъан ерлеге чапгъын этив башланды, темир ва таш ёлланы къамавгъа алыв гючленди. Бакуде дагъытывчуланы иш гёрювлери айрыча оьжетлик булан юрюлдю. Эгер башлап Тав Къарабахда ва бир-бир дазу районларда, сонг буса Бакуде чрезвычайный гьал гийирилмеген эди буса, онланы тюгюл, минглени ва он минг адамланы къаны тёгюлежек эди. Гьакъыкъатда сёз шону гьакъында бара.

Болгъан ишлени толу кюйде анализ этив бу Пленумну борчу тюгюл. Тек бугюнокъ айтмагъа тарыкъ: мунда простой англатывлар ва енгил къарарлар ёкъ. Аслу дарс миллетлени ва миллиара аралыкъланы оьсдюрювню бары да масъалалары янгыртып къурувну ёлларында чечилмеге тарыкъда. Жамиятны янгыртывда, демократ лакъырлашывларында. Гюч булан, къысас беривлер, халкъны къоркъутув булан, гьакимликге гюч этив булан иш гёрмеге къаеткъылывлар — шондан гьасил болагъан бары да натижалары да булан булгъавурлукъгъа элтеген тувра ёл. Уьлкени гьар къайсы районунда да шолай гьалны имканлыгъын тайдырмакъ учун бары да затны этмеге тарыкъ.

Партия, совет, пачалыкъ органланы, бизин кадрларыбызны, интеллигенциябызны ролю нечик уллу ва жаваплы экенлиги дагъы да бек ачыкъ болуп токътады. Толу кюйде ачыкъ этмеге тарыкъ: принципли ёлларындан чыгъагъан, артда къалагъан гёнгюллени гьызы булан барагъан яда гьатта миллетчилик зараллылыгъыны таъсирини тюбюне тюшеген гиши политика яшавундан тышда къалажакъ. Бизин кадрларыбызны янгыз принципли позициясы агьамиятлы болуп къалмай. Адамланы рагьатсызландырагъан практика масъалаланы чечмеге бажарывлулукъну агьамияты аз тюгюл. Эки де бу республикада янгыртып къурувну процесслери нечик къыйын ва авур барагъанын биз билебиз. Миллетчилик гючлери

... армияны ва МВД-ни ич асгерлерини солдатлары ва офицерлери халкъны алдында жаваплылыкъны оьр гьислерин, къоччакълыгъын ва чыдамлылыгъын гёрсетди, шоллукъда къан тёгювлени генглешивюню алдын алды, минглер булангъы адамланы къутгъарды, регионлагъы гьалланы рагьатландырмакъ учун кюрчюлер яратды. Аслусу гьали эки де республиканы халкъларында, оланы партия ва пачалыкъ ёлбашчыларында. Ёрукълу яшав не къадар чалт токъташдырылажагъы ва чрезвычайный гьал битежеклиги оланы иш гёрювлеринден гьасил бола. Озокъда, Тав Къарабахны масъалалары тезликде чечилсин учун бары да затны этмеге тарыкъ — дагъы болмагъан заманда, артгъа салынма ярамай гьанларын. инг биринчи даражалыларын — шону айланасында тувулунгъан масъалаланы да, Азербайжанны бир кююнде сакълавну къошуп, конституция принциплерин сёзсюз кюйде юрюте туруп.

Ёлдашлар! Янгыртып къурув учунгъу ябушувну логикасы янгы уллу къарарлагъа гелтирген. Ювукъ заманны ичинде СССР-ни Оьр Совети есликни гьакъында, топуракъны гьакъында, ерли къайдада оьз ишин оьзю юрютювню ва ерли хозяйствону, налог системаны, союзну ва республикаланы ихтиярларын дазуландырывну гьакъында законлар, уллу оьлчевлердеги оьзге закон актларын къабул этежек. Политика реформаны республикаларда ва ерлерде гьакимлик органларыны эмалгъа геливюн къуршайгъан экинчи девюрю генглешген. Янгы совет федерацияны ачыкъ кюйдеги аламатлары гёрюнмеге башлай. Гьакъыкъатда, бизин бютюн политика, экономика ва жамият яшавубузну янгы формалары къурула, шону гьакимлик органларыны янгы системасы болажакъ, шону учун терен кюйдеги демократлашдырыв ва оьз ишин оьзю юрютювню сиптечилигин оьсдюрюв шогъар хас.

Жамият гьакъыкъатда сан якъдан янгы гьалгъа гёче. Тек партия биле-биле туруп чакъыргъан ва сёзсюз кюйде, яхшы емишлер гелтирежек процесслер, биз гьалиденокъ гёрюп турагъаныбыз йимик, бир гьалда бармайгъанлыкъны гёрюнюшлеринден, иш юрютювню осаллашывундан, центробежный барышлардан арек деп айтмагъа болмай. Айтмагъа тарыкъ, жамиятда шо гьалиденокъ гьис этиле ва пикруланы яшавгъа чыгъарыв къоркъунчлукъну тюбюне салынагъанлыкъгъа ёл бермеге бизин ихтиярыбыз ёкъ.

Топлашдырылып буса да, платформаны проектинде тамам чакъы толу кюйде айтылынгъан политика ва правовой реформаны оьзге масъалаларыны уьстюнде гьали токътамайман. Шолар XIX партия конференциясыны къарарларыны ругьунда амалгъа гелтирилген, озокъда, шо вакътиден берли оьтген заманны ичинде бизин жамиятыбыз алгъан сынав да гьисаплангъан. Демократлашдырыв, правовой пачалыкъны ва оьз ишин оьзю юрютеген социалист жамиятны къурув бизин оьсювюбюзню аслу ёлу кююнде къала.

Ёлдашлар! Платформаны проектинде, озокъда, янгыртып къурувну халкъара яны гьакъында, бизин тыш политика стратегиябызны белгилейген парахатлыкъгъа гьалиги къаравубузну гьакъында да айтмакъ борчлу эди. Халкъара ишлеринде янгы къайдада ойлашывлагъа кюрчюленген Совет Союзну ёлу партияны XXVII съездинде гючлю оьсюв алды, тыш дюнья булангъы аралыкъланы характерини алышынывву булан бирге дагъы да уллу, мекенли кюйдеги гёрюнюш алды, практикада яшавгъа чыгъарылывув тапды.

1988-нчи йылны ахырында Бирлешген Миллетлени Къурумунда ону кюрчюлери ва принциплери айтылды. Бютюн халкъны атындан Халкъ депутатланы съездини ва Оьр Советни документлеринде янгы тыш политика закон булан беклешдирилди. Платформаны проектинде халкъара чалышывунда гьалиге ва гележекге бары да ёллагъа байлавлу масъалалар гёрсетиле. Шолайлыкъ булан, XXVIII съездге бара туруп, биз оьзюбюзню янгылыкъ яратывчу, гертилей де, янгыртып къурувчу тыш политикабызны токъташдырабыз. Шо бютюн дюньяда генг кюйдеги сесленивню, мюкюр болувну къазанды ва халкъара гьалларда гёрмекли яхшылашывгъа гелтирди. Бизин ич талапларыбызгъа лап шолай политика жавап бере, Совет пачалыкъны халкъара позицияларыны абурун беклешдире, бютюн дюньяда цивилизованный аралыкъланы яратывгъа болушлукъ эте, инсанланы парахатлыкъдагъы девюрюне ювукълашдыра.

... тек шоланы комплектлешдиривню принципин алышдырывгъа, савлай алгъанда шоланы къурувгъа уллу жаваплылыкъ булан янашмагъа, дюньядагъы гьалны алышынывуну бирлигинде янашмагъа тарыкъ.

Асгерлени ва савутланы юрюлеген ва имканлы къысгъартыв булан байлавлу болуп, бир тюрлю масъалалар тувулунгъан. Айрыча айтгъанда, шо уьлкени оборона гючюн осаллашдырма сама осаллашдырмайммы экен деп къоркъагъанлыкъны гьакъында айтыла. Къарагъан заманда, гючлени кемитив ва янгыртып къурув оборона учун гьакъыллы кюйдеги таман чакъылыкъ, инамлы обороналы принциплерине къатты кюйде къыйышывлу этилип юрюлегенин гёрсетеген къошум гьисапда англатывлар тарыкъ.

Бир-бир социальный масъалалар къатты кюйде токътагъан, айрокъда запасгъа яда отставкагъа йиберилген асгер къуллукъчуланы ва адамланы яшавлукъ уьйлер булан таъмин этивню ва ишге салывну масъалалары. Оборона министерлигини янгыз оьзю шону чечмеге гючю етишмежек. Гьукумат масъалаланы четимлигин бир къадар тёбенлешдиреген бир нече къарарлар къабул этген, тек, къарагъанда, офицерлени ва оланы агьлюлерин артдагъы вакътилерде тувулунгъан социальный якъдан якъланмайгъанын гьис этивден къутгъармакъ учун кёп затны этмеге тарыкъ. Шо къарарлар яшавгъа чыгъарылагъан кюйню талап этмеге герек болажакъ. Асгер къуллукъчуланы ва оланы агьлюлерин, шолай да запасгъа йиберилген офицерлени ва прапорщиклени социальный якъдан таъмин этивню муратгъа бакъдырылгъан программасын гьазирлемеге ва тасдыкъ этмеге тарыкъ.

Ва бирдагъы бир агьамиятлы масъала. Шо армия ва флот яшавуну массовый информациясыны къуралларына тие. Шо Совет Армиягъа, солдатланы ва офицерлени къоччакъ ишине бакъгъан якъда герти ва гьюрметли болмагъа тюше. Биз армиягъа къаршы пропаганда булан разилешмеге болмайбыз, бизин халкъыбыз къоймас ва шону булан рази болмас. Тек шо бизин армиябызны иш гёрювюню масъалалары жамиятда демократ къайдада арагъа салып ойлашывну предмети болма гереклигин тайдырмай.

Ёлдашлар! Оьзюмню сёйлевюмню башында мен оьсювюню гьалиги девюрюнде жамиятда, янгыртып къурувну ... ланы къурувну системасына алышынывлар этмеге герекбиз.

Шолай да, Уставда белгетилген сайлавланы янгы асувлу механизми тарыкълы. Ва биз разилешдик: партия къурулушуну масъалаларына байлавлу комиссияда арагъа салынып ойлашылгъан сонг шогъар байлавлу таклифлер ЦК-ны членлерине, Пленумну ортакъчыларына берилежек.

Гележекдеги Уставда уьстден тюпге ерли бары да сайлангъан органлар коммунистлени ва аппарат сайлангъан органланы контролюну тюбюнде ва алдында гьисап беривню гьакъында мекенли кюйде айтылмагъа тарыкъ. Партияны ич яшаву, иш гёрювю КПСС-ни членлерине дамлик, арасы бёлюнмеген кюрчюде шону политикасын онгарывда ортакъчылыкъ этмеге имканлыкъ бермейгенлигини гьакъындагъы масъала бизин тезден берли рагьатсызландыра. Шогъар байлавлу болуп кёп айтылгъан, яхшы хыяллагъа бакъгъан якъда етишмейген зат ёкъ. Тек гьали де бары да зат ахырына ерли ойлашылмагъан, шо идеяны практикада яшавгъа чыгъармакъ учун нечик механизмни къурмагъа герек болажакъ. Партияны янгы Уставын гьазирлейгенде съездни алдындагъы дискуссияда арагъа салып ойлашма тарыкълы масъалаланы бириси шодур.

Алданокъ иш гёрюв планда мен масъаланы булай салар эдим — Центральный Комитетге ерли, коммунистлени оьрде токътагъан органлагъа таъсир этивню, олагъа шо органлагъа оьзлени вакиллерин, кимге олар инанагъанланы, янгыртып къурувну герти ёлбашчыларын, актив ябушувчуларын йибермеге имканлыкъ не къадар имканлы экенлигинден гьасил болажакъ. Партияны бары да сайлангъан органларында, КПСС-ни ЦК-сын да къошуп, партияда белгили лап да актив алдынлы ишчилер ва сабанчылар гючлю кюйде вакиллик этилгени гьакъында айтмагъа гереклигине мен тюшюнгенмен. Ва экинчиси. Гьалиден эсе уллу оьлчевлерде, ЦК-ны ва шо сайлайгъан органланы, да къошуп, партияны ёлбашчыларыны чалышывуну аянлыгъы таъмин этилмеге тюше. Шо заман, гертилей де, ленинчи пикруну янгыдан айта туруп, коммунистлер бары да затны билмеге ва барысыны гьакъында англавлу кюйде айтмагъа, гьасиллер чыгъармагъа, таклифлер бермеге болажакъ.

(Ахыры 4-нчю бетде).

НАРИМАН АЛИЕВ — ЯНГЫРТЫП КЪУРУВНУ АДАМЫ

АДАМЛАР тюрлю-тюрлю кюйде эсли болалар. Бизин арабызда чачлары агъ болгъанлар аз тюгюл. Тек ойлашагъан кююне, лап да аслусу, этеген ишине къарасанг, чагъына гелген адам деп айтмажакъ сан, яш деп къояжакъсан.

Нариман Алиев бир гюнню ичинде шолай эсли адамгъа айлангъан. Шо 1943-нчю йылны еттинчи ноябринде болгъан. Узакъ заман авур аврувдан сонг ону анасы гечинген. Ону ахырынчы ёлуна анасыны къызардашы, он уьч йыллыкъ оьзю ва оьзюню къызардашы салалар.

Атасы ва агъасы армияда, Магъачкъалада буса дагъы ювукъ адамы болмай. Шо талайсыз гюн Нариман бир мюгьлетни ичинде яшлыгъы булан савболлаша. Тюзю, шо йылларда давну азабы уьстлерине уллу дерт салгъан яшлар кёп болгъан.

Нариманны ва ону къызардашын Буйнакск шагьардагъы етимлени уьюне белгилейлер. Ол шонда онча узакъ турмай. Оьзюню атасы давда яралангъанны ва Бакуде госпитальда экенин англай. Эртен тез вакъти, къызардашы булан да савболлашып, Нариман Буйнакскиден гете, Магьачкъалада биревлерден сорап, Баку къайсы якъда экенин биле ва юк ташыйгъан поездни вагонларына минип, шо шагьаргъа тюз бола.

Ол бек инжинип, атасын таба. Сонг эки йыл ремесленный училищени бирисинде охуй, шо вакъти дав да токътала. Атасы фронтдан оьз юрту Гьапкъайгентге къайта ва шонда бары да агьлюсюн жыя. Ол Мажалисге ишге йибериле, сонг Къызылюрт районгъа, артда да Магьачкъалагъа гёче. Шо вакътини ичинде Нариман орта школаны битдире, колхозда, комсомолну райкомунда ишлей.

1952-нчи йыл Нариман Алиев Дагъыстан юрт хозяйство институтуну емишчилик, юзюмчюлюк ва оьсюмчюлюкъ факультетини студенти болуп токътай. Шондан берли арадан кёп йыллар оьтген буса да, институтдагъы охувуну гьакъында сёз чыкъса, ол бир тамаша алышынып, яшгъарып гете. Сав сагьатланы узагъында оьзюне дарс бергенлени гьакъында сёйлемеге бола. Ол профессорлардан Шайых Алиени, Прохановну, доцентлерден Курлиени, Кушну ва кёп оьзгелерини гьакъында хабарламагъа гьазир. Неге тюгюл де, олар студентлени билимлени четим ёллары булан алып юрюгенлер.

НАРИМАН Алиев институтда Нажмутдин Мирзаев, Володя Донской, Магьаммат Ашурлаев, Сайит Къурбанов ва …

400 гектар ерге борла орнатдыкъ, — деп эсге ала Магьамматбек Мазагьаевич. — Шо ерлердеги уьлкю арадан ёл алып болмай эдик. Энишдеги ерлер буса батмакълыкълар эди. Сюйрюжибинлер балжибинлерден гючлю тиге эди. Адамлар гёчюп яшама къоркъа эдилер. Бу ерлер къыздырма беззекни тёрю эди. Гёчюп гелгенлер тёлелерде яшай эдилер. Башлангъыч школа тюгюл ёкъ эди. Оьзю де гёчме турагъан бинада ерлешген. Больницаны айтсам, Геджухда беш кароватгъа ери булангъы бина бар эди, сайки, аты больница».

Биз ветеран булан ону эки уьйлюк квартиринде лакъырлашабыз. Шо беш къат ташдан этилген уьйде. Шолай уьйлер гьали Маметкъалада онлар булан, квартирлер буса юзлер булан. Шо уьйлер асфальт тутгъан орамларда, яшиллыкъны тёрюнде. Къайда къарасанг — гюл-чечек оьсе.

СОВХОЗ янгыз оьзюню ишчилери ва специалистлери учун тюгюл, учителлер, врачлар, школа чагъындан алдагъы яшлар идаралары къуллукъчулары учун да яшавлукъ уьйлени масъаласын толу кюйде чечген. Гьали тюгюл, тезокъ чечип битген. Сёз бу ерде бешевню, онавну гьакъында бармай, юзлер булангъы адамланы гьакъында бара. Бугюн Маметкъалада эки орта школа, яшланы музыкальный школасы, спорт школа, инче саниятны школасы, Пионерлени уьйю, Культура къаласы, яшавлукъ къуллукъланы битдиреген уьй; сатыв-алыв центр, столовый, больница, поликлиника совхозну ишчилерини ва оланы яшларыны къуллугъун кюте.

Шо идараланы гьарисини гьакъында айрыча хабарламагъа ярай. Бу ерде мен гьали янгыз бир санавну эсгермеге сюемен: 5 миллион 829 минг манат.

Шо санав нени англата? Шо мен оьрде эсгерген идараланы багьасы. 1958-нчи йыл Нариман Алиев директор болуп ишлеме башлагъандан берли Маметкъаланы топурагъында къурулгъан яшавлукъ уьйлер учун совхоз 4,5 миллион манат харжлагъан.

Мунда уьйлер бирден ва тынчлыкъда къурулмагъан, орамлагъа асфальт тутулмагъан. Бу посёлок нечик болажагъы гьакъда яш агроном ва коммунист иш башлап, башлапгъы вакътилеринде оьтгерилген биринчи жыйынында ишчилеге тувради айтгъан. Шо жыйын оьзю де атына гёре клуб деп айтылагъан бир тёледе юрюлген. Чангъгъа батгъан тамлары, сынгъан терезе шишалары, нап булан яллайгъан лампалар ва... арив умутлар.

Булай хабарлайлар: ишчи къатынланы бириси, тилге юрюк Катя Казарова, директор лап да къызышып хабарлап турагъанда: «Чарнайгъан кюнге чи багьава ёкъ», — деп къычыргъан.

Гьали Казарова пенсияда, шо жыйынны гьакъында унутгъан буса да ярай. Тек Нариман Алиев бугюн де, шо сёзлер эсине тюшсе, оьзюнден ихтиярсыз ыгъарып гете. Неге тюгюл де, шо заман ону арив умутларын талдагъылар мысгъыллап къойгъан эдилер. Нариман Алиев директорну къуллугъунда йиберген отуз эки йыл негьакъ гетмеген. Ону Маметкъаланы топурагъында къойгъан оьзюню гьызы бар ва халкъ шону бир заманда да унутмажакъ.

Неге «къойгъан» дейбиз? Нариман Абдулхалыкъович, шо йыракъдагъы 58-нчи йылда йимик, бугюн де якшы умутлар булан иш гёре. Ол оьзюню кёмекчилери булан бирге юзмек учун бассейни булангъы янгы школа къурувну проектлерин арагъа салып ойлаша. Шону спорт залы да болажакъ. Посёлок Советни исполкомуну председатели булан бирге 250 койкагъа ери булангъы янгы больница къурмакъ учун онгайлы ер ахтара.

АЛДА йимик, шо баягъы гьаракат, арив умутлар, ишге талпыныв, халкъгъа къуллукъ этив. Тек гьали, 30 йыл алда йимик, ону хыялларын халкъ кюлеп къоймай. Маметкъалада, янгыз онда тюгюл, билелер: Нариман Абдулхалыкъович Алиев бир затны ойлашса, …

… лан хабарлай.

ЯШАВ да къарап турмай. Къолларына бел, каза алып, ишге чыгъагъан ишчилер кёп тюгюл, агьар гюнню узагъына юзюмлюклерде къол загьмат булан доланма рази болмайлар.

Оьзюн де, башгъа кёп юзюмчюлени де къыйнап тургъан суаллагъа Нариманга жаваплары яшав оьзю берип къоя. Юзюмлюклерден айлангъанда, кёп керенлер директор булай затны эс эте: сыдраланы лап да ягъасындагъы борлаланы юзюмю де татли, салкъынлары да кёп бола. Энни шонда алим жанлана. Шогъар не себеп бар? Масъаланы чечмек учунгъу ёл мунда сама тюгюлмю?

Оьзюню шо соравуна жавап алмакъ учун ол ягъадагъы борлаланы да, сыдраны ортасындагъы борлаланы да бир нечелерин тамуру булан чыгъармакъны тапшура. Ол оьзюню гёзю булан гёрген затгъа гьайранлыкъ эте: Ягъадагъы борлаланы тамурлары ортада, тыгъыслыкъда оьсгенлеринден эсе эки-уьч керен гючлю.

Гьар борлагъа, ягъада оьсгенине йимик, бары да шартланы болдурмагъа герек, ону тамурлары учун шолай майдан да, шо эркинине оьссюн учун эркинлик де, — деп токъташа Нариман.

Шо гьасил илмугъа гьеч къаршы чыкъмай. Алиев австриялы алим Ленц Мозерни «Янгы къайдадагъы юзюмчюлюк» деген китабын уьйренмеге башлай. Шонда да ол оьзю гёрюп билген идеяланы гьакъында айтыла.

Тек Ленц Мозер кёп йыракъда, юрт хозяйствону чиновниклери буса янында. Нариман тийишли идаралардагъы адамлардан гьар гектарда дёрт-беш мингни орнуна бир минг борла орнатып, сынавлар юрютмеге ихтияр бермекни тилей. Олар буса рази болмайлар. Къайдагъы затдыр! Ону жаваплылыкъ булан къоркъутма къарайлар, огъар кюлейлер, озокъда, яшыртгъынлай. Тек Нариман энни къатты кюйде токъташа: оьзюню хыялын яшавгъа чыгъармай туруп, токътамажакъ.

1973-нчю йыл ол эсги юзюмлюклеге бульдозерлени бакъдыра. Янгы юзюмлюкге плантация деп айтмагъа да бажарылмай, шо бавгъа ошай. Сыдраланы арасы дёрт метр, борлаланы арасы буса — эки метр. Гьар борлагъа бир шпалер герек, шо бийик, метр ярымлыкъ борла тюп учун тарыкъ.

Генг сыдраларда къайсы маркалы тракторгъа да онгайлы. Тракторланы юрюшю, агъулу дарманланы харжлав эки-уьч керен кемий. Генг сыдраларда машинлер бек чалт юрюй, тар сыдраларда буса сюйкелегендей бола эди. Гьеч бир тюрлю каза да, бел де тарыкъ тюгюл. Совхоздагъы бажарывлу механизаторлар оьзлер ойлашып, гьар тюрлю янгылыкъланы пайдаландыра, шону натижасында чёп отлар 100 процент ёкъ этиле.

Гючлю тамурлу, ярыкъ, гюнню шавлалары эркин кюйде тиеген борлалар тюшюмню де гьеч къызгъанмай. Ш. Алиевни атындагъы совхозда тогъузунчу бешйыллыкъда гьар гектардан 78 центнер, онунчу бешйыллыкъда — 100 центнер, он биринчи бешйыллыкъда — 129 центнер, уллу майданлар филлоксера аврувгъа тарыгъанына да къарамайлы, он экинчи бешйыллыкъны дёрт йылыны ичинде 120 центнер болгъан. Тенглешдирмек учун булай затны эсгерейик: шо йылланы ичинде республикада орта тюшюм бир гектардан 70 центнерден артмагъан.

ТЮШЮМНЮ артывуо оьзюне токътайгъан багьасы кемийгенлик булан янаша юрюле. Гьали совхозда бир центнер юзюмню оьзюне токътайгъан багьасы 20 манат, савлай республикада буса — 33 манат.

Оьзюне токътайгъан багьасыны кемийгени не булан байлавлу? Уьч себеби бар. Биринчиси, техниканы генг кюйде къоллавну натижасында иш чыгъарыв 5 …

… тургъанны сюелер.

Генеральный директор оьзюню вакиллерин уьлкени бары да ерлерине йибере. Оьзю буса дагъы да шо китаплагъа тигиле. Оланы санлары негьакъ болмай. Маметкъалагъа юзден де артыкъ тез ва геч бишеген сортланы борлаларын ва бармакъларын гелтирелер. Шоланы тындырыкълы кюйде сынавлар башлана. Шону булан янаша сынавлагъа чыдагъан сортланы болдурмакъ учун къудратлы база яратылына.

Шолай танглав гьалиден беш йыл алда этилген. Алимлер булай гьасилге гелип токътайлар: Дербент районну шартларында «Премьер», «Кодрянка», «Молдова» сортлар яхшы тюшюм бере. Лап да тез бишеген сортлагъа генеральный директор 100 гектар ерни айырма буйрукъ бере. Озокъда, шо масхара тюгюл. Тек бу ерде алимни гьасиллары айрыча роль ойнай.

1987-нчи йыл 3-нчю августда лап да тез бишеген сортдан 100 тонна юзюм рефрижератор поезд булан Ленинградгъа йибериле. Шо шагьарлы базарларында Орта Азиядан гелтирилген юзюмню бир килограммыны багьасы 4 — 5 манат. Дагъыстанлылар буса оьзлени юзюмюн бир манатдан сатма башлай.

— Ленинградны овощлар сатылагъан ерлеринде болгъан гьалны гёрмеген адам инанмажакъ, — деп хабар илмуланы кандидаты Сапир Шамсутдинович Гьажиев. — Юзюм бир нече сагьатдан сатылып битди.

Невадагъы шагьардан Маметкъалагъа шо гюнлерде, баракалла билдирип, телеграмма геле. Ленинградлылар шолай продукцияны дагъы да кёп йибермекни тилейлер. Телеграммадан къайры да, совхозгъа бир миллион манатгъа чек де геле. Шо буса сатылгъан юзюмге.

Янгы иш уллу имканлыкъланы ача. Муна шо саялы да Юрт хозяйство илмуланы Бютюнсоюз академиясы Маметкъалада столовый юзюмчюлюкню секциясыны хас жыйынын оьтгермеге токъташа. Семинаргъа гелген алимлер ва хозяйстволаны башчылары Ш. Алиевни атындагъы совхозда ишлер генг оьлчевлерде юрюлегенин оьз гёзю булан гёрелер. Олагъа 300 тоннель парникни, сав гектарны елеген теплицаны гёрсетелер. Шоларда янгы сортлу миллион борла чалт къайда оьсдюрюле.

— Бир-эки йылдан, — дей Нариман Абдулхалыкъович къонакълагъа, — бизин бирлешивюбюз столовый юзюмню барысыны да уьчден бир пайын августну биринчи яртысында къайтаражакъ. Шолайлыкъда, башгъа ерлерде гьали янгы умут этеген юзюм конвейер бизде гьакъыкъатда яратылажакъ.

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ директор гележекни гьакъында да тындырыкълы кюйде хабарлай. Гьали институтну алимлерини бир группасы гьар гектардан 250 центнерге ерли тюшюм алывну масъаласыны уьстюнде ишлей, юзюмден янгы ашамлыкъ продуктлар алывну ёллары ахтарыла.

Эсгерип къояйым, академия секцияны ортакъчыларын Нариман Алиев юрт хозяйство илмуланы доктору гьисапда къабул этген. Нариман Алиев эки китапны ва тюрлю-тюрлю журналлардагъы 53 макъаланы автору. Шо ишлени гьариси — практиканы соравларына жавап, гележекни ахтарыв...

Мен Ш. Алиевни атындагъы совхозну директору, «Дагагровинпром» бирлешивню генеральный директору гьисапда мени ювукъ къурдашым Нариман Алиевни гьакъында айтгъан затлагъа бу адамны оьзюне инамлыкъ билдирген адамлагъа гьакъ юрекден берилип этеген уллу жмият ишин де къошма сюемен.

Мен Нариман Алиев булан 1953-нчю йыл таныш болдум. Шо заман комсомолну Магьачкъала шагьар комитетини секретары болуп ишлей эдим. Ол буса юрт хозяйство институтну комсомол къурумуну секретарыны заместители эди. Шондан берли арадан кёп йыллар гетген. Тек мен Нариман, производствода болуп да …

озгонларына минип, шо шагьаргъа тюз бола.

Ол бек инжинип, атасын таба. Сонг эки йыл ремесленный училищени бирисинде охуй, шо вакъти дав да токътала. Атасы фронтдан оьз юрту Гьапкъайгентге къайтгъан шонда бары да агьлюсюн жыя. Ол Мажалисге ишге йибериле, сонг Къызылюрт районгъа, артда да Магьачкъалагъа гёче. Шо вакътини ичинде Нариман орта школаны битдире, колхозда, комсомолну райкомунда ишлей.

1952-нчи йыл Нариман Алиев Дагъыстан юрт хозяйство институтну емишчилик, юзюмчюлюк ва овощчулукъ факультетини студенти болуп токътай. Шондан берли арадан кёп йыллар оьтген буса да, институтдагъы охувуну гьакъында сёз чыкъса, ол бир тамаша алышынып, ишгъарып гете. Сав сагьатланы узагъында оьзюне дарс бергенлени гьакъында сёйлемеге бола. Ол профессорлардан Шайых Алини, Прохановну, доцентлерден Курлинни, Куцну ва кёп оьзгелерини гьакъында хабарламагъа гьазир. Неге тюгюл де, олар студентлени билимлени четим ёллары булан алып юрюгенлер.

НАРИМАН Алиев институтда Нажмутдин Мирзаев, Володя Донской, Магьаммат Ашурлаев, Сайит Къурбанов ва оьзге студентлер булан къурдаш болгъан. Шо къурдашлыкъ лап да четим сынавдан — заманны сынавундан оьтген. Бугюн де алдагъы студентлер, гьали буса уллу аталар, бир-бириден айрылмагъан. Олар бир-бири булан къатнаша, къуванчлыгъын да, къайгъысын да пайлап ала.

Наримангъа институтну дипломун 1957-нчи йыл тапшуралар. Оьзбашына ишлеме башлагъан биринчи ери — Ленин районну «Манасгент» совхозу. Къуллугъу да — баш агроном.

Совхоз янгы къурулуп турагъан вакъти. Ишчилени аслу составы — гёчюп гелгенлер. Мунда бары да затны янгыдан башламагъа тюше. Айтмагъа тынч буса да, этмеге оьтесиз четим бола. Уьстевюне, сен тюнегюнгю студент экенингни гёз алдынга гелтирсенг. Ол гьар абатда булай затгъа тюшюне: яшавда бары да зат башгъача. Иссиаудиторияда профессорну лекцияларында айтылагъан да йимик тюгюл.

Оьзю булан ишлейгенлер юзюмчюню касбусуну гьакъында бир зат да билмейгенлик ишлени бирден-бир четимлешдире. Оланы яшавлукъ шартлары бек онгайсыз. Мунда шо саялы да, ишге барса, юзюм борланы нечик оьсдюрме тарыкъны гьакъындан эсе, сёз къурулуш материалланы, аркъалыкъны, ташны къайдан тапма бажарылагъанын гьакъында кёп бола.

Шо йылларда бу жагьил агроном булай затны яхшы англай: эгер ишде бир тюрлю уьстюнлюкге етишмесюе бусанг, адамны, айрокъда ишчи адамны юрегине ёл табып болмагъа тарыкъсан. Шогъар ол сав оьмюрюню боюнда уьйрене. Шо огъар яшав берген лап да аслу дарс болуп токътай.

Юзюмлюклерде яда буса овощлар оьсдюреген участкаларда ишлер нечакъы четим гелсе де, ол лакъырын бир заманда да борланы нечик бутама, оьсюмлюклеге нечик каза урма тарыкъны гьакъында тёрсетивлер берив булан башламагъан. Бирисине уьюню къалкъысын ябып битгенин-битмегенин, оьзгесине буса гетген жума больницагъа тюшген атасыны савлугъуну гьакъында соражакъ. Къатынгишилеге къолларына къолгъаплар гиймекни таклиф этер, неге тюгюл де къолларын авуртмакъ бар...

Ол канторда янгыз директор жыйынлар оьтгереген де тюгюл болмай. Къалгъан вакътиде ол авлакъда, юзюмлюклерде, адамланы арасында бола. Бары да ишлери яхшы бара, ону биринчи тюшюмю мол болажагъы гёрюнюп тура. Тек хапарсыздан ону партияны обкомуна чакъыралар. Яш коммунистге (Нариман партиягъа гиргенли эки йыл бола) Дербент районда Шамсулла Алиевни атындагъы совхозну директоруну къуллугъун таклиф этелер.

Шо вакътилерде хозяйство ва Маметкъала посёлок нечик болгъанын магъа загьматны ветераны Магьамматбек Мазагъаевич Мазагъаев кёп керенлер хабарлагъан. «Биз шо вакъти, тегенекликлени тазалап,

Гьали Казарова пенсияда, шо жыйынны гьакъында унутгъан буса да ярай. Тек Нариман Алиев бугюн де, шо сёзлер эсине тюшсе, оьзюнден ихтиярсыз эгъарып гете. Неге тюгюл де, шо заман ону арив умутларын залдагъылар мысгъыллап къойгъан эдилер. Нариман Алиев директорну къуллугъунда йиберген отуз эки йыл негьакъ гетмеген. Ону Маметкъаланы топурагъында къойгъан оьзюню гьызы бар ва халкъ шону бир заманда да унутмажакъ.

Неге «къойгъан» дейбиз? Нариман Абдулхалыкъович, шо йыракъдагъы 58-нчи йылдагъы йимик, бугюн де яхшы умутлар булан иш гёре. Ол оьзюню кёмекчилери булан бирге юзмек учун бассейни булангъы янгы школа къурувну проектлерин арагъа салып ойлаша. Шону спорт залы да болажакъ. Посёлок Советни исполкомуну председатели булан бирге 250 койкагъа ери булангъы янгы больница къурмакъ учун онгайлы ер ахтара.

АЛДА йимик, шо баягъы гьаракат, арив умутлар, ишге талпыныв, халкъгъа къуллукъ этив. Тек гьали, 30 йыл алда йимик, ону хыялларына халкъ кюлеп къоймай. Маметкъалада, янгыз онда тюгюл, билелер: Нариман Абдулхалыкъович Алиев бир затны ойлашса, этмей къоймажакъ. Ол сёзюню еси.

Биз гьали соцкультбыт деп айтагъан затгъа совхоз алты миллион манат харжлагъан, совхозну гьалиги производство фондларыны багьасы он етти миллион манат. Гьар йыл совхозну кассасындан загьмат гьакълагъа, материал якъдан иштагьландырывгъа, больницаны, яшлар идараларын сакъламакъ муратда бир миллион манатгъа ювукъ акъча харжлана.

Шончакъы акъча къайдан геле?

Шо соравгъа жавап бермек учун дагъы да къайтып шо баягъы тёлеге, шо жыйынгъа, Катя Казарова яш директорну иришхат этген жыйынгъа гелмеге тюшежек.

Ишчилеге гележек ярыкъ яшавну суратлай туруп, ол: «Эгер биз намусубуз булан ишлесек, шолай яшамагъа болажакъбыз, биз шолай яшажакъбыз», — деген.

«Ишлейген кюйде яшайбыз» — бугюн шо сёзлени сиз Маметкъалада гьар тюрлю адамлардан: ишчилерден, илмуланы кандидатларындан, яш механизаторлардан ва ветеранлардан-пенсионерлерден эшитмеге болажакъсыз.

Бу сёзлерде (Маметкъалада бир лозунгда да сиз шо сёзлени гёрмежексиз) — бары да затны терен маънасы. Алиев оьзю директор болуп ишлеме башлагъан биринчи йылындокъ адамланы тюшюндюрмек учун бары да бажарылагъан ва гьатта бажарылмайгъан затны да этген: олар яхшы ишлеген чакъы яхшы да яшажакълар.

Юзюмчю учун лап да аслу зат недир? Озокъда, тюшюм. Кёп тюшюм алма сюймейген адам ишчилени арасында бармы экен, айрокъда ол шо тюшюм оьзюню агьлюсюне акъча къошажакъны, шондан совхозну кассасы байыжагъын, ону янгы уью, шо уьйде газ ва иссилик болажагъын, яшлары янгы школагъа, дарслардан сонг совхозну стадионуна, музыкальный школагъа баражагъын биле буса?

Совхозну ишчилери оьзлени аямай загьмат тёкмеге гиришгенлер. Узакъ къалмай хозяйство тюшюмлюлюгюне гёре районда, республикада лап да яхшылардан бириси болмагъа башлагъан. Мунда гьар гектардан мекенли кюйде 60 — 70 центнер тюшюм алынмагъа башлай. Онгайлы ва онгайсыз йылларда. Оьзге ерлерде шону яртысын да алмайгъан совхозлар аз болмагъан.

Тек шо Алиевге азлыкъ этген. Ону рагьатсыз, янгылыкъланы излейген гьакъыл-ою оьр тюшюмлеге янгы ёлланы ахтармагъа башлагъан. «Эгер илмуда, практикада: «Тюшюмню нечик артдырмагъа ва шо бир вакътини ичинде учуз этмек учун не этмеге тарыкъ? деген суалгъа жавап табуп болмасам, менден не алим-агроном бола?» — деп ойлаша Нариман.

Дагъы да къайтып охув китаплагъа, лекцияланы конспектлерине тиклене, оьзюне ювукъ болгъан институтну профессорларыны янына алгъасай, сагьатлар булан Дербентни сынавлу юзюм оьсдюрювчюлери бу-

... бир тюрлю каза да, бел де тарыкъ тюгюл. Совхоздагъы бажарывлу механизаторлар оьалер ойлашып, гьар тюрлю янгылыкъланы пайдаландыра, шону натижасында чёп отлар 100 процент ёкъ этиле.

Гючлю тамурлу, ярыкъ, гюнню шавлалары эркин кюйде тиеген борлалар тюшюмню де гьеч къызгъанмай. Ш. Алиевни атындагъы совхозда тогъузунчу бешйыллыкъда гьар гектардан 78 центнер, онунчу бешйыллыкъда — 100 центнер, он биринчи бешйыллыкъда — 129 центнер, уллу майданлар филлоксера аврувгъа тарыгъанына да къарамайлы, он экинчи бешйыллыкъны дёрт йылыны ичинде 120 центнер болгъан. Тенглешдирмек учун булай затны эсгерейик: шо йылланы ичинде республикада орта тюшюм бир гектардан 70 центнерден артмагъан.

ТЮШЮМНЮ артыву оьзюне токътайгъан багьасы кемийгенлик булан янаша юрюле. Гьали совхозда бир центнер юзюмню оьзюне токътайгъан багьасы 20 манат, савлай республикада буса — 33 манат.

Оьзюне токътайгъан багьасыны кемийгени не булан байлавлу? Уьч себеби бар. Биринчиси, техниканы генг кюйде къоллавну натижасында иш чыгъарыв 5 — 7 керен артгъан. Экинчиси, ягъарлыкъны ва агъулу дарманланы экономия этив. Уьчюнчюсю, юзюмню тюшюмюню эки керен артыву.

Озокъда, ишни шолай салынмакълыгъы хозяйствогъа кёп къадарда хайыр бермеге башлай. Йылда орта гьисапда шо 6 миллион манатгъа етише. Яшавлукъ уьйлер къурмакъ, яхшы ишлейгенлени загьмат гьагъын артдырмакъ учунгъу харжлар шондан алына. Совхозда гьар ишчи орта гьисапда айда 230 манат ала, механизаторланы гьагъы буса 300 манатдан да артыкъ.

Дагъыстандагъы Алиевни атындагъы совхозда бизин уьлке учун юзюм оьсдюрювню янгы технологиясы тувулунгъан, шо да бу четим ишни индустрияны кюрчюсюне гёчюрме имканлыкъ бере деген хабар савлай уьлкеге яйыла. Маметкъалагъа СССР-ни ашамлыкъ промышленностуну министри Вольдемар Петрович Леин геле. Башгъалар чы не болсун, ол юзюмчюлюкдеги гьалны бек яхшы биле. Шо вакътилеге бизин уьлкебиз юзюм болдурувда янгыз оьсген капиталист пачалыкълардан чы нечик де, бир-бир оьсюп гелегенлеринде де артда къалагъан болгъан. Юзюмлюклерде ишлемек учун 400 минг ишчи етишмейген даражагъа етишген.

Еринде Ш. Алиевни атындагъы совхозда этилген ишлер булан таныш болгъан сонг министр булай токъташа: ёл табулгъан, бу хозяйствода этилген ишлени савлай тармакъда къолламагъа бажарыла.

Министерликде Ш. Алиевни атындагъы, «Геджух» ва «Саликский» совхозланы, шолай да Магьачкъаладагъы пищевиклени илму-ахтарывчу институтуну кюрчюсюнде Маметкъалада илму-производство бирлешив къурмакъны гьакъында къарар къабул этиле.

Шо замангъа Нариман Алиев, янгы агротехниканы уьйренип, юрт хозяйство илмуланы кандидаты болуп токътай.

Маметкъалада арт-артындан практиклени ва алимлени-юзюмчюлени дёрт Бютюнсоюз семинары-тенгеши оьтгериле. Уьлкени бары да ерлеринден минглер булан адамлар геле. Олар оьз гёзю булан гёрелер: гертиден де мунда янгы пайдалы иш тувулунгъан.

Нариман Алиев ва ону иш ёлдашлары энни не булан машгъул болалар? Бютюнсоюз макътавлукъну емишлерин жыя туруп, рагьатлыкъгъа сама да ян тартмагъанмы? Къайдагъы затдыр.

Илму-ахтарыв институт (Нариман Абдулхалыкъович, бирлешивню генеральный директору гьисапда, шо идарагъа да ёлбашчылыкъ эте) бирдагъы бир уллу масъаланы чечмеге токъташа, юзюм конвейерни масъаласын.

БИЗИН столубузну уьстюнде юзюм не заман гёрюнме башлай? Сентябрь айда. Октябрни ортасына буса бите. Алиев ва ону иш ёлдашлары шо асыл емиш июль айдан ноябрь айгъа ерли болуп

... яратылажакъ.

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ директор тележекни гьакъында да тындырыкълы кюйде хабарлай. Гьали институтну алимлерини бир группасы гьар гектардан 250 центнерге ерли тюшюм алывну масъаласыны уьстюнде ишлей, юзюмден янгы ашамлыкъ продукталар алывну ёллары ахтарыла.

Эсгерип къоййым, академия секцияны ортакъчылары Нариман Алиев юрт хозяйство илмуланы доктору гьисапда къабул этген. Нариман Алиев эки китапны ва тюрлю-тюрлю журналлардагъы 53 макъаланы автору. Шо ишлени гьариси — практиканы соравларына жавап, тележекни ахтарыв...

Мен Ш. Алиевни атындагъы совхозну директору, «Дагагровинпром» бирлешивню генеральный директору гьисапда мени ювукъ къурдашым Нариман Алиевни гьакъында айтгъан затлагъа бу адамны оьзюне инамлыкъ билдирген адамлагъа гьакъ юрекден берилип этеген уллу жмият ишин де къошма сюемен.

Мен Нариман Алиев булан 1953-нчю йыл таныш болдум. Шо заман комсомолну Магьачкъала шагьар комитетини секретары болуп ишлей эдим. Ол буса юрт хозяйство институтну комсомол къурумуну секретарыны заместители эди. Шондан берли арадан кёп йыллар гетген. Тек мен Нариман, производствода болуп да, илмуда болуп да, гьакъ юрекден загьмат тёге туруп, жамият ишде актив кюйде ортакъчылыкъ этмеген заманын билмеймен.

Нариман Абдулхалыкъович Алиев РСФСР-ни Оьр Советине депутат этилип уьч керен сайлангъан. Гьали кёп сававда коллективлер ону бирдагъы да Россия Федерацияны халкъ депутатларына кандидат этип гёрсетгенлер.

Бизде депутатлар оьзлени сайлавчуларыны алдында гьисап берегенлик адатланып къалгъан. Алдагъы сайлавларда оьзюне тавуш бергенлер булан ёлукъгъанда мени къурдашыма къызармагъа тюшмесми? Гьалиги сайлавларда олар нечик ойлашырлар? РСФСР-ни халкъ депутатыны шо ерине бирдагъы адам умут эте Сайлавчулар оланы къайсын танглар? Къайсына оьзлени инамлыгъын билдирер?

Ёкъ, оьзюню иши учун Нариман Алиевге уялмагъа тюшмежек. Мисал учун, Къыбла Дагъыстандагъылар барысы да дегенлей гюз ва къыш айларда минглер булангъы адамлар Табасаран районну Хучни юртуна баргъан ёлну бузукълугъун яхшы биле эдилер. Мунда шо саялы да, дёрт йыл алда Нариман Абдулхалыкъовичге депутатны мандатын тапшурагъанда, табасаранлылар (тюзюн айтса, айтардай иштагьлы кюйде тюгюл) огъар тапшурув гьисапда район центргъа ерли елгъа асфальт тутмакъны тиледилер. Неге иштагьсыз кюйде? Неге тюгюл де, он йыллар булан ондан да оьрдеги къуллукълардагъы адамлар да, сёз берип, гьеч сёзюнде табулмагъанлар.

ТЮЗЮ, табасаранлылар бу гезик халкъны инамлыгъын оьр даражада къыйматлама болагъан адам булан иш гёрежегине тез тюшюнелер. Депутатны сиптечилиги ва къасты булан, кёп тюрлю четимликлерден оьтген сонг, ёлну къурулушу башлана. Бир йылдан асфальт тутулгъан ёл, районну кёбюсю юртларындан оьтюп, Хучниге етишежек. Янгыз Геджухдан тюгюл, Рубас посёлокдан да. Шо гьалда Дербентдеги стадион да къурула.

«Дагагровинпромну» генеральный директоруну депутат ишлери янгыз Хучниге элтеген ёл ва Дербентдеги «Тюшюм» деген спорт комплекс булан битип къалмай. Шолай башгъа ишлери де кёп бар

Яшав Нариман Алиевге тергевлю болгъан 1973-нчю йыл огъар Социалист Загьматны Игити деген ат бериле. Алиевге СССР-ни ВДНХ-сыны беш алтын медалы тапшурулгъан, ДАССР-ни ва РСФСР-ни ат къазангъан агроному. Ол илмуланы доктору ва РСФСР-ни депутаты.

Ол оьзюню оьмюрюнде кёп затлагъа етишген, кёп уллу бийикликлеге гётерилген ва гьаман да йимик, простой, адамгъа тергевлю, адамгъа къуллукъ этме алгъасайгъан кююнде къалгъан. Ол оьмюрюню боюнда шолай адам.

Ф. АСТРАТЬЯНЦ
журналист

М. С. ГОРБАЧЁВНУ ДОКЛАДЫНЫ АХЫРЫ

(Башы 1 — 2-нчи бетлерде).

Эсиме гелеген кюйде, шо яда оьзге регионну контекстинде жамият оьсювюню гьар тюрлю масъалаларына гёре оьзлени платформаларын онгармагъа партия органларына имканлыкъ бере туруп, политиканы онгарывда коммунистлени герти кюйдеги ортакъчылыкъ этивюн генглешдиребиз. Ишни коммунистлер шо документлени гьазирлевде, шоланы арагъа салып ойлашывда ва къабул этивде герти кюйде ортакъчылыкъ этмек учун болагъан кюйде юрютмеге герек.

Шону булан, озокъда, партия демократияны масъалалары тамамланып къалмай. Бир тюрлю пикруларымны айта туруп, мен съездни алдындагъы дискуссияны барышында шоланы терен кюйде онгарывгъа тергевюгюзню бакъдырмагъа сюер эдим.

Платформаны проектинде оьр партия инстанцияланы структурасын алышдырывну гьакъындагъы таклиф бар. Иш, англашыла, янгы атлар булан тюрленивге гьазирликни гёрсетмекде тюгюл. Таклифлени маънасы — партияны оьр даражаларында, шону бёлбашчы бёлюклеринде демократизмни факторун гючлендирмек. Бир вакътини ичинде— ишлейген коллективлер гьисанда оланы чалышыву учун яхшы шартлар яратмакъ.

Сорама ярайлар: партияны Центральный Комитетини санавун кемитмеге неге тарыкъдыр? Гелигиз, шону арагъа салып ойлашайыкъ. Биз инг башлап ЦК-ны даими кюрчюде ишлейген органгъа айландырмакъ деген затдан баш ала эдик. Шолай да маънасына гёре уьлкеде гьакимликни партия-началыкъ системасын юрютеген Центральный Комитетни артыкъ кюйдеги къуллукъ принцибинден таймагъа герек. Бизин пикрубузгъа гёре шолар барысы да ЦК-ны партия къурумлар булангъы даимлик байлавлугъун да беклешдирмеге болушлукъ этежек, неге тюгюл де шолай байлавлукъ кёбюсю керенлер аппаратдан таба тюгюл, Центральный Комитетни сайлангъан членлеринден таба юрюлежек. Уьстевюне, олар барысы да дегенлей гьакъыкъатда умуми партия даражаны политика чалышывчулары болуп, ону гьар тюрлю комиссиясыны ишинде ортакъчылыкъ этежек.

Бу ерде центральный партия аппаратны гьакъында да айтмагъа тийишли. Ачыкъ зат, партияны ролю алышынгъан сонг сан яныны составына гёре башгъа аппарат да тарыкъ. Шо тувра масъалада ЦК-ны кёмекчиси болмагъа, шону тергевюню тюбюнде къатты кюйде иш гёрмеге герек.

Артдагъы йылларда Центральный Комитетни ишини сынаву шогъар кооптацияны ихтиярын бермекни тарыкълылыгъына элте. Озокъда, белгили дазуларда мекенли устав дазуландырыв булан. Ва бир вакътини ичинде шолай гезикде КПСС-ни ЦК-сына членликге кандидатланы тайдырмакъны таклиф этиле.

Мен платформаны проектинде салынгъан оьзге масъалаланы уьстюнде токътамайман. Политбюро биз бирликдеги къастлар булан коммунистлени, бары да совет адамланы рагьатсызландырагъан агьамиятлы соравлагъа жавап береген документлени онгарарбыз деген затдан башчылыкъ ала. Шолайлыкъда, уьлкедеги янгыртып къурув процесслер янгы аслам позитивный гюч алажакъ.

ТАНГАЛАНЫ ГЁЗ АЛГЪА ТУТУП

Педагогну ойлары

Бугюн халкъгъа билим берив тармакъда чалышагъан гьар-бир адамны: «Бизин школабызны гележеги не болур? Жамиятдагъы оьсюв токъталып тургъан йыллардагъы узакъ юхудан къачан уянарбыз?» — деген соравлар къыйнамай болмай. Янгы школа реформа яшавгъа чыкъмагъаны барыбызгъа да белгили. Йыл сайын дегенлей, жамиятны билим алыв даражасы тёбен болса тюгюл, артагъаны гёрюнмей. Шону булан бирге жамиятда яратывчу загьматны да, учителлик касбуну да абуру гюн сайын тас бола бара.

СССР-ни Халкъгъа билим берив комитетини охув йылны башында этген социология ахтарывлары гёрсетеген кюйде, оьрдеги классланы охувчуларыны арасында охувгъа иштагьлыкъ булан янашагъанланы санаву 9 процент тюгюл ёкъ. Башгъачалай айтгъанда, 10 — 11 яшдан бириси иштагьлыкъ булан, гёнгюллю кюйде охуй. Умуми кюйде алгъанда, 30 — 40 яш охуйгъан классда 3 — 4 охувчу тюгюл иштагьлы кюйде охумай. Яшланы 20 про[цент]буса, касбу тангламакъ [учун] къаст этип охумаса да [ярай], деп ойлаша. 18 про[цент]и школагъа гелип-ге[тип] турса тюгюл, дагъы этеген ёкъ. Охувчуланы 63 проценти, булай алгъанда яртысындан да кёбюсю, бир гюн охуп гелсе, эки гюн дарсгъа гьазирленмей геле. Мен шу санавланы негер гелтиремен? Шолар барысы да яшлар йыл сайын охувгъа иштагьлыгъын тас этегени, гьалиден 30 — 40 йыллар алда йимик, охувну, школаны, учителни абуру ёкълугъун исбат эте. Бу санавлар савлай уьлкедеги гьалны суратлай.

Балики, бизин районда шолай гьал тувулунмагъандыр?

мек учун оьзбашына оьзтёрече ишлемеге, янгы ёлланы, къайдаланы излемеге герек. Бар имканлыкъланы пайдаландырып, бар гючлени жыйып, муратгъа къыйышывлу кюйде иш гёрмей туруп, бугюн халкъгъа билим беривню тармагъында гёрмекли уьстюнлюклеге етишмеге бажарылмайгъанлыгъы англашыла.

Бугюн халкъгъа билим беривню къуллукъчуларыны алдында токътагъан масъалаланы чечмек учун инг башлап бизин школаны демократлашдырмагъа, кадрлар булангъы ишни кюрчюден алышдырмагъа, учителлени яшлар булан ишлейген къайдаларын янгыртмагъа герек.

Кадрлар булангъы иш лап да аслусу деп ойлайман. Неге тюгюл де, оланы янашывундан, теория янындан гьазирленгенлигинден, охувчуну юрегин, ойларын, хыялларын англап болагъанлыгъындан кёп зат гьасил бола. Бугюн буссагьатда да районну кёбюсю школаларына оьр ва хас билими булангъы учителлер етишмей. Бизин школаларда ишлеп турагъан учителлени кёплери ерли кадрлар тюгюл. Бир-эки йыл ишлеген сонг, олар оьзлени районларына, юртларына къайта. Шолай гьал, айрокъда районлардагъы дарги юртларда айрыча гьис этиле. Бизин учитель кадрларыбызны 50 процентден де артыгъы пенсия чагъына гелген адамлар. Оланы алышдырмакъ учун яш кадрлар гьазирми? Шо...

зилер. Янгы ёлланы, янгы къайдаланы, янгы янашывну излейгенлери кёп аз. Учителлик касбу — даим излевчюню, ахтарывчуну, янгылыкъ яратывчу адамны иши. Учитель даим оьсеген, даим алышынагъан жанлы адамны къысматын яратма герек. Гележек наслуну жамиятгъа пайдалы, англавлу, билимли, оьр культуралы адам болуп оьсмеклиги туврадан-тувра бугюнгю учителден, ону жанлы гьаракатындан, оьз ишине яратывчу къайдада янашагъанындан гьасил бола.

Гьар учитель оьз ишине гьакъ юрекден берилип ишлесин учун не этмеге герек? Биринчилей, шолай учителлени матеиал ва ругь янындан иштагьландырса, тёкген къыйынына тюз багьа берсе, гертилей де, о учитель, бирев де багьана табуп болмасдай, къаны-жаны булан ишлемесми? Бизде гьали болгъунча учителни загьматына нечик янашыв болгъан? Оьз ишине берилип ишлейгени де, «Менден гетсин, есине етмесин» дегенлей, гюнюн йибермек учун ишге гелеген учитель де бир йимик алапа да алса, загьматы да бир йимик къыйматланса, тюз болурму? Шо, озокъда, тюз янашыв тюгюл. Шону учун, биз яхшы ишлейген учителлени йылда бир керен эки айлыкъ алапасыны оьлчевюндеги акъча савгъат булан белгилемеге токътагъанбыз. Шогъар бизин имканлыкъларыбыз да бар. Ондан...

учителлер ерлеге къайтгъанда оьзлени педагогика коллективинде республиканы алдынлы учителлерини сынавун яя, оланы ишини, янгылыкъларыны гьакъында ёлдашларына хабарлай.

Учителни къыйынлы, тек жамият учун инг де тарыкълы загьматыны абурун артдырмакъ учун да районда янгы чараланы гёз алгъа тутгъан. Янгы йылны башындан тутуп, районну школаларында ишлейген бары да учителлеге ва техника къуллукъчулагъа гьар айда эки килограмм эт, бир килограмм кама, бир къап ун ва башгъа тюрлю юрт хозяйство маллар беребиз. Бизин шо сиптебизни КПСС-ни Ленин район комитети де якълады.

Учитель кадрланы гьакъында айта туруп, районну бирбир школаларында, айрокъда Манас ва Манасгент, Къурбуки ва Губден, Дёргели ва Къарабудагъгентдеги 1 номерли школалардагъы педагогика коллективлерде охувчуланы къылыкъ, ругь янындан да тарбиялайгъанны, яшланы билимлерин артдырывну ёлларын излейгенни орнуна, увакъ эришивлеге, тюртюшювлеге, ерсиз сёзлеге ёл бериле. Къарабудагъгентдеги 1 номерли школада учителлени арасында ичип-эсирип, охувчулар булан къалмагъал этеген гезиклер де болгъан. Озокъда, шолай педагоглагъа ёл бермеге хыялыбыз ёкъ.

Школаны демократлаш...

лар, бизин жамиятдагъы оьсюв токътап тургъан девюрде йимик, эсги къайдалар булан ишлеме сюеген адамлар. Оьз предметин яхшы билеген, ишине намусу булан янашагъан, охувчулар булан гелишип болагъан учитель бир заманда да критикадан къоркъмай, шо ёрукъда ойлашма болмай.

Охувчу яшланы коллективде ва коллективден таба тарбиялавну масъаласы нечик салынгъанны гьакъында да айтмагъа сюемен. Кёп йылланы узагъындагъы чакъырывлар ва лозунглар булангъы тарбиялав бугюнню ругьуна къыйышмайгъаны англашыла. Гьар педагог охувчугъа къайсы янындан да уьлгю болмагъа гереклиги англашыла. Дарсда бир затны айтагъан, дарсдан сонг башгъа затны этеген учителге охувчу бир заманда да инанмас.

Бизин халкъны бырындан гелген кёп-кёп асыл мердешлери, адамлары, къылыкълары бар. Биз ата-бабаларыбызны шо асыл къылыкъларына аминбизми? Мен ойлашагъан кюйде, бизин яшлар эки арада къалгъан. Алдагъы яхшы адатларыбызны да унутгъан, янгыларын да юрютмеге бажармай. Мисал учун, школаны битдирип чыкъгъан яш учителлер булан нечик сорашма герекни билмей. Бусурманланы эки адам ёлукъгъанда «саламалейкум» деп сорашагъан алай арив адаты бар. Яшланы, башлапгъы класслардан тутуп, милли къылыкъларыбызны, адатларыбызны ругьунда тарбияла ма борчлубуз. Унутулуп, барагъан агъач къомузну, къумукъ аргъанны сокъмагъа уьйретив, бырынгъы халкъ йырларыбызны янгыртыв — наслуланы арасындагъы байлавлукъну уьзмей юрютмек-...

Амир Къазиге— 50 йыл

Амир Къази гьалиги дарги шаирлени арасында лап да шагьмулуларындан бириси деп ташдырып айтмагъа болабыз. Ол, янгыз поэзияны тармагъындагъы чалышыву булан дазуланып къалмайлы, проза асарланы яратывда да натижалы кюйде чалыша. Амир Къази Москвадагъы адабият институтну битдирген. Онда охумакълыкъны шаирге бизин Ватанны, сонг да савлай дюньяны гьар тюрлю уьлкелерини халкъларыны поэзиясы булан таныш болмагъа имканлыкъ берген. Ол 1976-нчы йылдан берли СССР-ни Язывчуларыны союзуну члени.

Амир Къази охувчуларыны юреклерине ёл табагъан терен маъналы шиъруларн, поэмалар яза. Биринчи шиъруларын яратма башлагъандан берли ону 20-дан да артыкъ китабы чыкъгъан.

Амир Къазини яратывчулугъу гьакъда айтагъан заманда, бирдагъы булай бир затны айрыча эсгерме тюше. Ол дарги тилде чыгъарылагъан «Ленинни байрагъы» деген область газетде ишлейгени хыйлы бола. Поэзияны да журналистиканы да бир-бири булан арив барышдыра.

Амир Къазини ана тилинде чыкъгъан «Мени денгизим», «Тавлагъа гьалал уланлар», «Къыйынлы къысмат», «Намус», «Юрегимде юрютемен дюньяны» деген ва олай башгъа китапларына гирген шиъруларыны арасындан лап да таъсирлилери рус тилге гёчюрюлген.

Пагьмулу шаир, къалам ёлдашыбыз Амир Къази тувгъанлы 50 йыл бите. Ону шо юбилейи булан гьакъ юрекден къутлама да къутлап, янгы шиъруларын печать этебиз.

КЪАЙДАСАН?

Ахыры бир шагьаргъа
Мен савбол этмегим бар,
Юлдузгъа ювукъдагъы
Юртума гетмегим бар.

Авлагъына аварман,
Къучакъларман, оьбермен,
Менден гечмегин тилеп,
Гёзюмден яш тёгермен.

Гечикмеген гёзьяшда
Мен билемен гюч барын,
Гьар тамчысы бир авлакъ
Чечек болуп чыгъарын.

Баврум къаплап авлакъгъа,
Бавурлу болгъандан сонг,
Авлакъ чечеклер мени
Аврумну алгъандан сонг.

Акъ ат мингендей болуп,
Ата юртгъа багъарман,
Яшда йимик мен ону
Бир айланып чыгъарман.

Къуванарман юртумдан,
Къуванч аларман халкъдан,
Яшдадай авзум къаплап
Сув ичермен булакъдан.

Ругьланып шонда бирден,
Кёк эшитип тилегим,
Эки къанатым бардай,
Къагъып эки билегим.

Юрек бавларым булан
Юртума байланарман.

Шагьарда яшасам да,
Мен юртумсуз — яртыман.
Муна шу ойлар булан
Талпынаман юртума.

Ондагъы таза гьава
Юрекни де тазалай.
Онда анам къалмагъы —
Мунда мени жазалай.

«Анам, геч!» деп оьбермен
Баланг къашынг-гёзюнгню,
Тюшюмде де ёл чыгъып
Кёп гёремен оьзюмню.

Тюшюмде мен гёремен
Сагъа элтер ёлланы,
Мен гележек ёлдагъа
Сен узатгъан къолланы.

Тюшде гёремен акъ ат
Минип юртгъа бакъгъаным,
Атдан тюшюп анамны
Къапусун мен
къакъгъаным...

Ахыры бир шагьаргъа
Мен савбол этмегим бар,
Анама айтып битмес
Насиндей етмегим бар.

Ат—мурат деп айтыла,
Ат минмесе не пайда!
Анагъа элтер атым,
Къайдасан, къайда, къайда?!

Ону юрегин англай
Гьар япыракъ, гьар терек.

Ол къышда бавгъа гирсе,
Бавдан сувукълукъ къача.
Ол иесин иржайгъанда —
Бав чакъсыз чечек ача.

Бутакъ сынгъанын гёрюп
Етишгенде уьстюне,
Къолу сынгъандай болуп,
Бавчу авур кюстюне.

Бу бавчу оьмюр бою
Бавну гьайында къалгъан,
Тереклени тилинде
Кёп керен сёйлеп алгъан.

Бир огъар эшитиле
Гьар терекни йыры да,
Бир огъар ачыкъ тезден
Гьар тамурну сыры да.

Бавда юреги булан
Эрте тура, геч ята,
Яшларыдай аявлап
Яш тереклер орната.

Огъар ихтияр берсе, —
Ахыр салып давлагъа,
Сав дюньяны акъ-агъы
Толар эди бавлагъа.

Яшамас эди ерде
Яшагъаны чакъы ол,
Алып гетер ону да
Ахыратгъа ахыр ёл.

Гьис этмеге къоймасдай
Бавдан оьзю арекин,
Бавчуну къаны къалар

я . деп ойлаша. 10 ...
ц я школагъа гелип-ге-
ть.. турса тюгюл, дагъы эте-
гени ёкъ. Охувчуланы 63 проценти, булай алгъанда яртысындан да кёбюсю, бир гюн охуп гелсе, эки гюн дарсгъа гьазирленмей геле. Мен шу санавланы негер гелтиремен? Шолар барысы да яшлар йыл сайын охувгъа иштагьлыгъын тас этегени, гьалиден 30 — 40 йыллар алда йимик, охувну, школаны, учителни абуру ёкълугъун исбат эте. Бу санавлар савлай уьлкедеги гьалны суратлай.

Балики, бизин районда шолай гьал тувулунмагъандыр? РайОНО этген ахтарывланы, тергевлени гьасиллерин чыгъаргъанда, бизин школаларда уьлкедеги умуми гьалдан онча арек гетмегени ачыкъ болду. Бир-бир юртларда буса шо процентлени санаву дагъы да бузукъ.

Савлай уьлкеде йимик, бизин районда да тувулунгъан шо къувунлу гьалны алдын алмакъ учун не чаралар гёрме герек? Балики, бизге ДАССР-ни Халкъгъа билим берив министерлигинде ойлашып, айрыча буйрукълар, гёрсетивлер, тапшурувлар гелгинчеге къарап турма герекдир? Ёкъ, гьар педагогика коллектив, РайОНО-дан башлап, гьар школагъа, айрыча учителге ерли яратывчу къайдада ерлердеги ишни тюзелтюрегин, ойларын, хыялларын англап болагъанлыгъындан кёп зат гьасил бола. Бугюн буссагьатда да районну кёбюсю школаларына оьр ва хас билими булангъы учителлер етишмей. Бизин школаларда ишлеп турагъан учителлени кёплери ерли кадрлар тюгюл. Бир-эки йыл ишлеген сонг, олар оьзлени районларына, юртларына къайта. Шолай гьал, айрокъда районда гъы дарги юртларда айрыча гьис этиле. Бизин учитель кадрларыбызны 50 процентден де артыгъы пенсия чагъына гелген адамлар. Оланы алышдырмакъ учун яш кадрлар гьазирми? Шо соравгъа да «дюр», «гьазирлене» деп парахат жавап бермеге болмайбыз. Школаны битдирген охувчуланы кёп азлары тюгюл педвузлагъа бармай. Баргъанлары да, аслу гьалда, тиштайпалар. Шо да яшланы охувуна, тарбиясына таъсир этмей къоймай.

Озокъда, учителлени санав янына тергев берип, оланы ишини сан янын унутуп къойсакъ, тюз болмас. Кёбюсю ишлеп турагъан учителлерибиз бизин жамиятда болуп турагъан алмашынывланы, янгы гьалланы, ачыкълыкъны ва демократлашдырывну ругьунда чалышагъанны орнуна, ишлев къайдаларын, къаравларын алышдырмагъа алгъасамай. Тапталгъан эсги ёл булан юрюп турмагъа ра-

лемесми? Бизде ... гъунча учителни загьматына нечик янашыв болгъан? Оьз ишине берилип ишлейгени де, «Менден гетсин, есине етмесин» дегенлей, гюнюн йимик бермек учун ишге гелеген учитель де бир йимик алапа да алса, загьматы да бир йимик къыйматланса, тюз болурму? Шо, озокъда, тюз янашыв тюгюл. Шону учун, биз яхшы ишлейген учителлени йылда бир керен эки айлыкъ алапасыны оьлчевюндеги акъча савгъат булан белгилемеге токъташгъанбыз. Шогъар бизин имканлыкъларыбыз да бар. Ондан къайры да, янгылыкъ яратывчу учителлени «ДАССР-ни школаларыны ат къазангъан учители», «Учитель-методист», «Старший учитель» деген ва башгъа атлагъа гёрсетежекбиз. Алда йимик, оьрдеги министерликлерден гелген буйрукълагъа гёре тюгюл, гьакъыкъатгъа гёре нече адам тийишли буса, шончасын савгъатлагъа да гёрсетежекбиз.

Биз, янгы охув йылдан тутуп, учителлерибизни сынав алышдырмакъ учун республиканы школаларындагъы янгылыкъ яратагъан сынавлу учителлени дарсларына йиберебиз. Олар бир жуманы узагъында пагьмулу учителни дарс береген къайдаларын, охувчулар булангъы ишин уьйренелер. Сонг буса шо Къарабудагъгентдеги 1 номерли школалардагъы педагогика коллективлерде охувчуланы къылыкъ, ругь янындан да тарбиялайгъанны, яшланы билимлерин артдырывну ёлларын излейгенни орнуна, увакъ эришивлеге, тюрлю тюшювлеге, ерсиз сёзлеге ёл бериле. Къарабудагъгентдеги 1 номерли школада учителлени арасында ичип-эсирип, охувчулар булан къалмагъал этеген гезиклер де болгъан. Озокъда, шолай педагоглагъа ёл бермеге хыялыбыз ёкъ.

Школаны демократлашдырывну ва охувчу яшларда инсанлыкъны, илиякълылыкъны тарбиялавда да бир къадар иш этиле. Школаны ишине яшланы ата-аналарын ва охувчуланы оьзлени де генг къюйде къуршайбыз. Бары да школаларда дегенлейин, школаны советлери къурулгъан. Шо советлеге учителлер булан бирге охувчулар да ва оланы ата-аналары да гире. Охутув ва тарбиялав ишни яхшылашдырывда биз янгы къурулгъан советлерден кёп затны къаравуллайбыз. Охувчу яшланы школаны советине къошагъанлыкъгъа къаршы учителлер де болду. Охувчу учителни ишин критика этмеге, ону булан бирге педсоветде олтурмагъа нечик бола? Олай буса учителни абуру тюшмейми? Муна, шолай ойлашагъан педагогжармай. Мисал учун, школаны битдирип чыкъгъан яш учителлер булан нечик сорашма терекни билмей. Бусурманланы эки адам ёлукъгъанда «саламалейкум» деп сорашагъан алай арив адаты бар. Яшланы, башлапгъы класслардан тутуп, милли къылыкъларыбызны, адатларыбызны ругьунда тарбияламагъа борчлубуз. Унутулуп, баргъан агъач къомузну, къумукъ аргъанны сокъмагъа уьйретив, бырынгъы халкъ йырларыбызны янгыртыв — наслуланы арасындагъы байлавлукъну уьзмей юрютмеклик тюгюлмю! Халкъыбызны юз йылланы боюнда топлай гелеген яшав сынавундан, яхшы адатларындан, асыл мердешлеринден пайдаланмай къалмагъа, бугюнгю наслуну шо ругьда тарбияламай къоймагъа ихтиярыбыз ёкъ.

Гележек наслуну къысматы бизин къолубузда. Бар гючюбюзню, пагьмубузну салып чалышмагъа, ишибизге яратывчу къайдада янашмагъа герекбиз. Тангаланы гёз алгъа тутуп ишлемек, наслуланы арасындагъы байлавлукъну болдурмакъ — бизин борчубуз. Шону бизге унутмагъа тюшмей.

А. ГЬАЛИМОВ,
Ленин райисполкомну халкъгъа билим берив бёлюгюню заведующийи.

... гезвишда
Мен билемен гюч барын,
Гьар тамчысы бир авлакъ
Чечек болуп чыгъарын.

Баврум къаплап авлакъгъа,
Бавурлу болгъандан сонг.
Авлакъ чечеклер мени
Аврумну алгъандан сонг.

Акъ ат мингендей болуп,
Ата юртгъа багъарман,
Яшда йимик мен ону
Бир айланып чыгъарман.

Къуванарман юртумдан,
Къуванч аларман халкъдан,
Яшдадай авзум къаплап
Сув ичермен булакъдан.

Ругьланып шонда бирден,
Кёк эшитип тилегим,
Эки къанатым бардай,
Къагъып эки билегим.

Кёпден берли сагъынгъан
Кёкге чыгъып учарман,
Ата юртну кёгюню
Аривлюгюн ачарман.

Къарап тоюп болмасман,
Къакъалагъа, бавлагъа,
Къаным-жанымдай сыйлы
Къар папахлы тавлагъа.

Яда юртну уьстюнде
Юлдуз болуп янарман.

Валанг къашынг-гёзюнгю,
Тюшюмде де ёл чыгъып
Кёп гёремен оьзюмю.

Тюшюмде мен гёремен
Сагъа элтер ёлланы,
Мен гележек ёллагъа
Сен узатгъан къолланы.

Тюшде гёремен акъ ат
Минип юртгъа бакъгъаным,
Атдан тюшюп анамны
Къапусун мен
къакъгъаным...

Ахыры бир шагьаргъа
Мен савбол этмегим бар,
Анама айтып битмес
Насипдей етмегим бар.

Ат — мурат деп айтыла,
Ат минмесе не пайда!
Анагъа элтер атым,
Къайдасан, къайда, къайда?!

БАВЧУ

Балкъып тувгъан гюн йимик,
Бети ярыкъ гьаман да,
Гюн де къуванып ала
Ону гёрген заманда.

Ол бавуна етише
Гьар гюн эртен эстесек.

... тавында къалгъан,
Тереклени тилинде
Кёп керен сёйлеп алгъан.

Бир огъар эшитиле
Гьар терекни йыры да,
Бир огъар ачыкъ тезден
Гьар тамурну сыры да.

Бавда юреги булан
Эрте тура, геч ята,
Яшларыдай аявлап
Яш тереклер орната.

Огъар ихтияр берсе. —
Ахыр салып давлагъа,
Сав дюньяны акъ-агъы
Толар эди бавлагъа.

Яшамас эник ерде
Яшагъаны чакъы ол,
Алып гетер ону да
Ахыратгъа ахыр ёл.

Гьис этмеге къоймасдай
Бавдан оьзю арекни,
Бавчуну къаны къалар
Боюнда гьар терекни.

Яшавдан ол гетсе де,
Яшнап-балкъып бав къалар,
Яш-уллугъа аявлу
Аты ону сав къалар.

Гёчюрген **А. ЖАЧАЕВ.**

Редактор
С. Н. ВАЛИЮЛЛАЕВ.

ХАМИСГЮН, 8 ФЕВРАЛЬ
I ПРОГРАММА

6.30 120 минут. 8.35 «Солагъай» деген ансамблни чыгъышы. 8.55 «Васька». Уьч серияллы телевизионный чебер фильм. 2-нчи ва 3-нчю сериялар. 11.25 Яшлар учун (ингилис тилдеги дарс булан бирге). 12.25 Коллаж (реклама, билдиривлер, информациялар). 12.30 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 15.30 Уьс тюнлюкню 45 йыллыгъына. Документли фильмлер: «Гюн тувуш фронт», «Прохоровканы тюбюндеги авлакъ». 16.20 Музыкалы хазна. Г. Свиридов. Хор учунгъу концерт. 17.10 Халкъ депутатлыкъгъа сайлангъан яш кандидатлар булангъы ёлугъув. 18.00 «Бизин почта». 18.30 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 19.00 «Тавлар йырлайгъанда». Концерт. 19.20 «Дагъыстан» деген программа. 19.40 «Васька». Уьч серияллы телевизионный чебер фильм. 2-нчи сериясы. 21.00 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 21.40 «Бир болгъан бир болмагъан етти Симеон яшай болгъан». 21.30 Агьамиятлы баянлыкъ. 23.10 Балет, балет. 00.10 Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу.

II ПРОГРАММА

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15, 11.35 «1500 номерли дело». Илму - англатыв фильм. 8.45, 9.35 Табиат дарс. 5-нчи класс. Ильменск заповедникге сапар. 9.05 Испан тил. Охутувну биринчи йылы. 9.55 «Бары да затны билме сюемен». Киножурнал. 10.05 Испан тил. Охутувну экинчи йылы. 10.35, 11.35 Биология. 8-нчи класс. 12.05 Такрарлав телефильмни сеансы. «Хождение по мукам». 4-нчю сериясы. «Дёртев». 16.00 «Ажайып ишлер» деген чебер фильм. 17.00 Телевизионный чебер фильмлер: «Рагьатлыкъны бузагъанлар». «Муна шулай яшап тураман». 18.10 «Къарт морякны хабарлары». Мультфильм. 18.30 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 19.00 «Суворовну гьакъында» деген документли фильмни премьерасы. Калинин областны Волнога юртуну оьзбашына иш гёреген художниги гьакъында. 19.10 Хоккей. СССР-ни чемпионаты. «Спартак — «Химик». В. И. Ленинни атындагъы Центральный стадиондан берилиш. Перерывинде (19.50) — «Гечегиз яхшы болсун, гиччипавлар!» «Емакъ этип ойнайбыз». 1-нчи бёлюгю. 21.00 А. Шнитке — Камера оркестри учун трио-сонета. 21.30 «Фруза». Телевизионный чебер фильм. «Беларусьфильм».

ЖУМАГЮН, 9 ФЕВРАЛЬ
I ПРОГРАММА

6.30 120 минут. 8.30 Мультфильмлер: «Дилли Далли Мурккинпаркда», «Дилли Далли гюнешли бавда», «Къолгъаплар». 9.05 «Васька». Уьч серияллы телевизионный чебер фильм. 3-нчю сериясы. 10.15 Туркменияны музыкалы фольклору. 10.45 «..Он алтыгъа ерли ва оьрде». 11.30 Яша, дюнья. 12.30 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 17.45 «Дагъыстан» деген информация - публицистика программа. 18.30 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 19.00 «Дагъыстан» деген информация-публицистика программаны давам этиливю. 19.30 «Сирена». 19.45 «Васька». Телевизионный чебер фильм. 3-нчю сериясы. 21.00 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 21.30 «Шулай болгъан... болгъан...» 21.55 «Къарав». 23.45 Гюнню сеси.

ГЕЧЕГИ ТЕЛЕВИДЕНИЕ. СЫНАВ ПРОГРАММА

00.00 «Денгиз ягъа гюлбар». Телевизионный чебер фильм. Одесса киностудиясы. 1-нчи ва 2-нчи сериялары. 02.05 «Яшавугъуз нечикдир». РСФСР-ни ат къазангъан артисти Е. Петросянны моноспектакли.

II ПРОГРАММА

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15, 11.05 «Илму-англатыв фильм. 8.45, 9.35 Табиат дарс. 2-нчи класс. 9.05 Ингилис тил. Охутувну биринчи йылы. 9.55 «Бары да затны билме сюемен». Киножурнал. 10.05 Ингилис тил. Охутувну экинчи йылы. 17.45 Философия лакъырлашывлар. Рус философия ва гьалиги заман. 1-нчи берилиш. 18.30 Заман. Янгылыкъланы телевизионный къуллугъу. 19.00 Бары да учунгъу — спорт. 19.15 Хоккей. СССР-ни чемпионаты. «Динамо» (Москва) — «Крылья Советов». В. И. Ленинни атындагъы Центральный стадиондан берилиш. Перерывинде (19.50) — «Гечегиз яхшы болсун, гиччипавлар!» «Емакъ этип ойнайбыз». 2-нчи бёлюгю. 21.15 «Совет патриот». Киножурнал. 21.30 «Гече ортадагъы савгъат». Телевизионный чебер фильм. Болгария. 1-нчи ва экинчи сериялары. (Премьерасы).

ОХУВЧУЛАР УЧУН

«Промжилстройну» Хасавюртдагъы 14 номерли къурулуш-къурашдырыв ишлер юрютеген участкасы бу шагьардагъы 11 номерли юрт профессионал-техника училищеге охув ишлер юрюлежек дёрт къабатлы бинаны тамамлагъан. Эсгерилген бинаны къурмакъ учун 256 минг манат харж этилген. Бинаны эркин, ярыкъ класслары бугюнгю талапларына жавап береген приборлар ва оьзге ясандырывлар салынып онгарылгъан. Мунда охувчулагъа дарслар тынч англамагъа имканлыкъ бережек гёрсетив стендлер, плакатлар бар.

Бу оьзюн бек уьзюрю ва гьасирет кюйде къаравуллайгъан бинаны къурувда къурулуш участкада аты яхшыгъа айтылгъан арив этип онгарывчу Тамара Хункеровнаны, сылавчу-сырлавчу Ягьмат Бадановнаны, таш уста Идрис Оьздербиевни ва агъач уста Лечи Байбатыровну айрокъда гёрмекли къошуму болгъан.

В. ГОРЮНОВ.

Каспийскиде галантерея-трикотаж фабрикни пайдаландырывгъа берген биринчи гюнлерден тутуп мунда ишлейген Фатима Гьажиибрагьимова оьзюн бажарывлу ва гьаракатчы адам гьисапда таныткъан. Трикотаж маллар согъагъан бир нече станокну къуллугъун кютюп де юрюй. Ол гьазирлейген маллар гьар заманда да оьр даражада къыйматлана.

Суратда: Ф. Гьажиибрагьимова.

Гь. Абдуллаев чыгъаргъан сурат.

РЕДАКЦИЯНЫ АДРЕСИ:
367007, Магьачкъала, Комсомол проспекти, 61.

ТЕЛЕФОН НОМЕРЛЕРИ: редакторну заместителине — 7-24-96, жаваплы секретаргъа ва партия бёлюгюне — 7-28-76, юрт хозяйство бёлюгюне — 7-23-72, кагъызлар ва информация бёлюгюне — 7-28-85, культура ва промышленность бёлюклерине — 7-22-01, издательствогъа — 7-51-42, бухгалтериягъа — 7-30-94.

Газета отпечатана офсетным способом в типографии издательства Дагестанского обкома КПСС. (К. Комольский проспект, 61).